

# Państwa kandydujące w procesie ubiegania się o członkostwo w Unii Europejskiej

**Konstanty Adam Wojtaszczyk**, *University of Warsaw*  
(Warsaw, Poland)

E-mail: [k.wojtaszczyk@uw.edu.pl](mailto:k.wojtaszczyk@uw.edu.pl)

<https://orcid.org/0000-0002-4835-1382>

## Streszczenie

Celem artykułu jest analiza uwarunkowań i perspektyw integracji państw Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej z Unią Europejską (UE). W opracowaniu przedstawiono zarówno formalne kryteria członkostwa, jak i faktyczne bariery polityczne, gospodarcze i instytucjonalne, z którymi mierzą się państwa aspirujące do UE. Zastosowano następujące metody badawcze: systemową i porównawczą. Autor dokonuje uporządkowania danych dotyczących stopnia zaawansowania negocjacji akcesyjnych następujących państw, które w ostatnim czasie starały się o status państwa kandydującego do UE. W analizie uwzględniono: Albanię, Bośnię i Hercegowinę, Czarnogorę, Gruzję, Mołdawię, Macedonię Północną, Serbię, Ukrainę oraz Turcję. Przy zastosowaniu komparatystyki jakościowej z elementami ilościowej wskazano na różnice w przebiegu analizowanego procesu akcesji do UE. Założenia metody systemowej posłużyły do wyciągnięcia wniosków końcowych. Na ich podstawie sformułowano refleksje dotyczące przyszłości polityki rozszerzenia UE w kontekście wyzwań wewnętrznych i zewnętrznych dla Unii Europejskiej, w tym m.in. dotyczących implikacji geopolitycznych, w kontekście globalnej konkurencji, bezpieczeństwa oraz rosnącego wpływu aktorów zewnętrznych.

**Słowa kluczowe:** państwa kandydujące, kryteria członkostwa w UE, bariery integracji, negocjacje akcesyjne, Unia Europejska, rozszerzenie UE

## Candidate countries in the process of applying for membership in the European Union

### Abstract

The aim of this article is to examine the circumstances and potential for the integration of Eastern and South-Eastern European countries with the European Union (EU). The study outlines the official membership criteria alongside the political, economic, and institutional barriers in the countries

seeking to become EU members. The research applies the systemic and comparative methods. The author compiles information regarding the progress of accession negotiations for the countries that have recently submitted applications for EU candidate status. The analysis includes: Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Georgia, Moldova, North Macedonia, Serbia, Ukraine, and Turkey. By employing qualitative comparative methods that incorporate quantitative elements, variations in the examined EU accession process were identified. The final conclusions were derived on the basis of the assumptions of systemic method. Based on this premise, insights were developed regarding the future of EU enlargement policy, considering both the internal and external challenges facing the European Union, including, but not limited to, geopolitical ramifications in the context of global competition, security, and the increasing impact of external entities.

**Keywords:** candidate countries, membership criteria, barriers to integration, accession negotiations, European Union, EU enlargement

Rozszerzenie Unii Europejskiej (UE) stanowi jeden z najważniejszych procesów politycznych, które modelują struktury oraz kierunki integracji w Europie. Od momentu wprowadzenia kryteriów kopenhaskich w 1993 r., proces akcesji przekształcił się w złożony, wieloaspektowy mechanizm. Obejmuje on nie tylko ocenę zdolności państw kandydujących do przejęcia unijnego *acquis communautaire*, ale także analizę gotowości samej Unii do przyjęcia nowych członków, przy zachowaniu wewnętrznej spójności politycznej, gospodarczej i instytucjonalnej. W artykule autor dokonuje uporządkowania danych dotyczących stopnia zaawansowania negocjacji akcesyjnych szeregu państw, które w ostatnim czasie starały się o status państwa kandydującego do UE, ze szczególnym uwzględnieniem państw regionów Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej. **Głównym celem** artykułu jest prezentacja faktycznych uwarunkowań politycznych, gospodarczych i instytucjonalnych, które determinują tempo i charakter procesu negocjacyjnego do UE tych państw, a także identyfikacja głównych barier utrudniających ich akcesję.

Podstawą analizy jest przegląd formalnych kryteriów członkostwa oraz ich zastosowania w praktyce politycznej, zarówno po stronie państw aspirujących, jak i samej Unii Europejskiej. Szczególna uwaga została poświęcona kwestiom praworządności, funkcjonowania instytucji demokratycznych, ochrony praw człowieka, a także efektywności reform gospodarczych. Autor podejmuje także refleksję nad szerszymi implikacjami geopolitycznymi rozszerzenia, w kontekście globalnej konkurencji, bezpieczeństwa oraz rosnącego wpływu aktorów zewnętrznych.

W artykule zastosowano podejście systemowe oraz komparatystykę jakościową z elementami ilościowymi. Zastosowanie komparatystyki służyło do wskazania różnic w przebiegu analizowanego procesu akcesji do UE, a także identyfikacji wspólnych wyzwań stojących przed badanymi państwami w realizacji ich aspiracji akcesyjnych. Artykuł porządkuje dostępny materiał faktograficzny oraz stanowi przyczynek do dalszej dyskusji nad kierunkami polityki rozszerzenia Unii Europejskiej.

Kluczowymi **pytaniami badawczymi** są: (1) jakie są główne uwarunkowania polityczne, gospodarcze i instytucjonalne determinujące ścieżki integracyjne państw kandydujących do UE w Europie Wschodniej i Południowo-Wschodniej? (2) W jakim stopniu

państwa te spełniają kryteria kopenhaskie oraz jakie napotykają bariery instytucjonalne i strukturalne w procesie negocjacji akcesyjnych?

## 1. Unia Europejska wobec perspektywy jej rozszerzenia

### 1.1. Rozszerzenie Unii Europejskiej

Rozszerzenie Unii Europejskiej pomaga w utrzymaniu pokoju i stabilności w Europie, zwiększa dobrobyt w kolejnych państwach członkowskich, tworzy szersze możliwości dla przedsiębiorstw i otwiera nowe perspektywy współpracy na rynku wspólnotowym. Rozszerzenie UE umacnia jej pozycję w stosunkach międzynarodowych. Poszerzy się strefa stabilności na kontynencie, przyczyniając się do ograniczania lub wygaszania konfliktów o charakterze międzynarodowym, regionalnym czy wewnętrznym (szerzej Szymański 2023). Proces rozszerzenia wiąże się z perspektywami związanymi z realizacją istotnych, nowych zadań w obszarze bezpieczeństwa i obronności UE oraz jej państw członkowskich, szczególnie w kontekście rosnącej potrzeby przejęcia odpowiedzialności za własne bezpieczeństwo. Równocześnie w państwach członkowskich UE narastają konsekwencje nierozwiązanych problemów i kryzysów, które manifestują się rosnącym wpływem partii oraz ruchów populistycznych, a także ugrupowań skrajnie prawicowych, które podważają podstawowe wartości i zasadę integracji europejskiej (Barburska 2023). Zatem z jednej strony rozszerzenie jawi się jako niezbędny impuls dla dalszego rozwoju procesów integracji, z drugiej zaś, jako wyzwanie, które wymaga realizacji konsekwentnej polityki do wewnątrz systemu UE oraz skutecznego zarządzania zróżnicowaniem kulturowym, instytucjonalnym i gospodarczym.

### 1.2. Kryteria członkostwa w Unii Europejskiej

Państwo europejskie ubiegające się o członkostwo w Unii Europejskiej musi wypełnić tzw. kryteria kopenhaskie<sup>1</sup>. Zostały one przyjęte na posiedzeniu Rady Europejskiej (RE), obradującej w dniach 21-22 czerwca 1993 r. w Kopenhadze (Presidency Conclusions 1993), a ich uzupełnieniem są, przyjęte podczas posiedzenia Rady Europejskiej w Madrycie w 1995 r., tzw. kryteria madryckie (Presidency Conclusions 1995). Dotyczyły głównie przygotowania państw kandydujących do członkostwa w Unii do przejęcia i stosowania dorobku prawnego Wspólnot (*acquis communautaire*). W konsekwencji zapoczątkowano politykę warunkowych przyjęć kandydatów do Unii Europejskiej, a odstąpiono od wyłącznej pomocy i ograniczonej politycznej współpracy na podstawie układów stowarzyszeniowych (Płonka 2003). Państwa stowarzyszone mogą urzeczywistnić swoje członkostwo po wypełnieniu określonych kryteriów. Listę kryteriów uzupełniano w kolejnych konkluzjach, jednak swoiste zsumowanie ich znajdziemy w konkluzjach po posiedzeniu RE w grudniu 2006 r. w Brukseli (Presidency Conclusions 2006). W literaturze występują różne koncepcje podziału tych kryteriów. Dwie dominujące pozwalają wyróżnić pierwszą typologię zawierającą dwa kryteria: polityczne i ekonomiczne (patrz: Tabela 1) oraz typologię zawierającą trzy kryteria: polityczne, ekonomiczne i wolicjonalne (patrz: Tabela 2).

<sup>1</sup> Traktat o Unii Europejskiej, art. 49.

**Tabela 1. Typologia wymogów dotyczących członkostwa w UE z uwzględnieniem podziału na kryteria polityczne i ekonomiczne**

Kryteria polityczne	Kryteria ekonomiczne
Istnienie instytucji gwarantujących stabilną demokrację	Istnienie gospodarki rynkowej, kompetencje do sprostania konkurencji i wolnemu rynkowi
Rządy prawa	Posiadanie sprawnie działającej administracji i sądownictwa zdolnego wyegzekwować prawo unijne
Poszanowanie praw człowieka	Zdolność do przyjęcia <i>acquis communautaire</i>
Poszanowanie praw mniejszości	Zdolność do sprostania unii politycznej, gospodarczej i walutowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Jarosz, Dziubek W/W/W.

**Tabela 2. Typologia wymogów dotyczących członkostwa w UE z uwzględnieniem podziału na kryteria polityczne, ekonomiczne i wolicjonalne**

Kryterium	Opis
<b>Polityczne</b>	Istnienie stabilnych instytucji zapewniających sprawne funkcjonowanie demokratycznego państwa prawa oraz poszanowanie praw człowieka i mniejszości narodowych.
<b>Ekonomiczne</b>	Sprawne funkcjonowanie gospodarki rynkowej oraz zdolność sprostania konkurencji sił rynkowych wewnątrz UE.
<b>Wolicjonalne</b>	Wola oraz zdolność państwa ubiegającego się o akcesję do przyjęcia zobowiązań wynikających z członkostwa w Unii Europejskiej, jak również do dostosowania się do celów Unii Politycznej, Gospodarczej i Walutowej. Ważne jest pełne dostosowanie systemu prawa krajowego do prawa wspólnotowego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Jarosz, Dziubek, W/W/W.

Kryteria członkostwa rodzą określone obowiązki nie tylko po stronie państwa kandydującego, ale obligują dotychczasowe państwa członkowskie i struktury unijne do zagwarantowania, aby przyjęcie kolejnego państwa nie doprowadziło do obniżenia osiągniętego stopnia i tempa integracji. Chodzi też o to, aby państwa członkowskie były zdolne do rozwiązywania potencjalnych sporów integracyjnych (Gawron 2013).

### 1.3. Etapy w procesie ubiegania się o członkostwo w Unii Europejskiej

Proces dochodzenia do członkostwa w Unii Europejskiej obejmuje szereg procedur i decyzji. W procesie tym należy wyróżnić następujące etapy (TUE: art. 49):

- złożenie wniosku formalnego przez państwo spełniające kryteria kwalifikacji (tzw. kryteria kopenhaskie) do Rady Unii Europejskiej. Rada informuje Parlament Europejski i parlamenty narodowe o złożonym wniosku;

- wyrażenie opinii przez Komisję Europejską (KE). Po konsultacji z Radą UE Komisja Europejska wydaje opinię w sprawie wniosku o członkostwo w UE złożonego przez dane państwo;
- uzyskanie statusu kandydata przez państwo ubiegające się o członkostwo w UE. Rada UE, na podstawie zaleceń Komisji decyduje o przyznaniu dla tego państwa statusu kraju kandydującego. Decyzja Rady musi być zaakceptowana przez wszystkie państwa członkowskie UE;
- rozpoczęcie formalnych negocjacji w sprawie przystąpienia do UE. Jest to cały zespół złożonych działań. W trakcie procesu negocjacji państwo kandydujące przygotowuje się do przejścia prawa unijnego, *acquis communautaire*. Proces ten jest monitorowany przez Komisję, a postępy są regularnie relacjonowane Radzie i Parlamentowi w sprawozdaniach i komunikatach. Na zakończenie tego etapu Komisja wydaje opinię na temat gotowości państwa kandydującego do przystąpienia do UE, na podstawie której przygotowany jest traktat o przystąpieniu;
- podpisanie i ratyfikowanie traktatu akcesyjnego po zakończeniu negocjacji. Traktat akcesyjny to dokument, który zawiera szczegółowe warunki członkostwa danego kraju, w tym np. niezbędne dostosowania instytucjonalne po stronie Unii (liczba głosów w Radzie, mandatów w Parlamencie itp.), jak i wyłączenia – tzw. normy *opt out*. Musi być zatwierdzony jednogłośnie przez Radę UE, po otrzymaniu zgody Parlamentu Europejskiego (wyrażonej bezwzględną większością głosów) i Komisji. Następnie ma miejsce uroczyste podpisanie przez każde państwo członkowskie i państwo przystępujące. Warunkiem wejścia w życie traktatu jest procedura ratyfikacji przez każde państwo członkowskie UE i przez państwo przystępujące według własnych uregulowań konstytucyjnych. Oficjalnie przystąpienie kraju do UE następuje w dniu wskazanym w traktacie.

## 2. Państwa kandydujące do Unii Europejskiej

### 2.1. Oficjalni kandydaci do Unii Europejskiej

Państwa kandydujące do Unii Europejskiej, stan na dzień 11 lipca 2025 r., to: Gruzja, Mołdawia, Turcja, Ukraina oraz 5 państw Europy Południowo-Wschodniej określanych jako Bałkany Zachodnie. Są to Albania, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Macedonia Północna i Serbia. Perspektywa czasowa członkostwa wymienionych państw jest zróżnicowana i przy tym relatywnie odległa. Większość z tych państw ma znaczące opóźnienia w dokonywaniu reform. Ponadto niektóre z nich nie podjęły skutecznych przedsięwzięć modernizacyjnych.

### 2.2. Potencjalni kandydaci do Unii Europejskiej

Państwami stowarzyszonymi, ale tylko potencjalnymi kandydatami, są Kosowo (od 15 grudnia 2022 r.) i Maroko (od 1 czerwca 1987 r.). Przeciwno perspektywie uzyskania przez Kosowo statusu oficjalnego kandydata przemawiają liczne argumenty wynikające z braku postępów w reformowaniu państwa, z deficytem w kwestii przestrzegania pra-

worządności czy funkcjonowania instytucji demokratycznych (tzw. wewnątrzustrojowe), jak i uwarunkowania zewnętrzne, w tym nierozwiązane konflikty z sąsiadami. Główne argumenty wspierające przeciwników pełnej integracji Kosowa z UE to przede wszystkim:

- brak oficjalnego uznania przez wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej Kosowa jako niepodległego państwa i traktowanie jego terytorium jako obszaru administracyjnego przynależnego do Serbii pod nadzorem międzynarodowym. Wg stanu na dzień 11 lipca 2025 r. pięć państw unijnych (Cypr, Grecja, Rumunia, Słowacja i Hiszpania) nie uznaje suwerenności Kosowa;
- wiele innych państw z kontynentu Europy, czy innych kontynentów, nie uznaje suwerenności Kosowa. Niektóre kraje nadal powołują się na rezolucję Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) 1244, która uznaje Kosowo za część Serbii pod międzynarodową administracją ONZ;
- terytorium Kosowa stanowi punkt sporu pomiędzy ludnościami serbską i albańską, zamieszkującymi jego teren; ewentualne zmiany graniczne, dostosowanie granicy serbsko-kosowskiej do kryterium etnicznego, miałyby doprowadzić do uznania przez Serbię niepodległości Kosowa, a to jest warunek niezbędny dla integracji obu państw z Unią Europejską;
- Kosowo nie należy do ONZ, Rady Europy, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) czy Światowej Organizacji Handlu (World Trade Organization, WTO);
- Kosowo od proklamacji niepodległości jest republiką, demokracją przedstawicielską, w której regularnie przeprowadzane są wybory do parlamentu oraz do organów przedstawicielskich wszystkich szczebli samorządu terytorialnego. Funkcjonuje system wielopartyjny, władzę wykonawczą sprawuje rząd, a władza sądownicza jest niezawista, powierzona sądom i Trybunałowi Konstytucyjnemu. Bezpieczeństwo kraju gwarantowane jest przez siły międzynarodowe, wynika to z faktu nieuznawania Kosowa za niepodległe państwo przez ONZ głównie z powodu sprzeciwu Rosji, zasiadającej w Radzie Bezpieczeństwa;
- nastroje społeczne, a w związku z tym wybrane w wyborach oficjalne władze Kosowa, reprezentują silne tendencje radykalizujące, postawy antyserbskie (zdecydowanie silniejsze w ostatnich dwóch kadencjach parlamentu kosowskiego); oficjalne służby i prawo nie chroni mniejszości serbskiej czy romskiej na terytorium Kosowa;
- jest to obszar o słabo rozwiniętej gospodarce, region ubogi z wysoką stopą bezrobocia;
- na terenie Kosowa rozwija się przestępczość zorganizowana, władze wykazują wysoki stopień skorumpowania.

Na tym tle argumenty wspierające członkostwo Kosowa mają ograniczone oddziaływanie. Wśród tych argumentów można wskazać następujące kwestie:

- Unia Europejska wspierała dążenia niepodległościowe w Kosowie;
- Unia przedkłada wartość, którą jest stabilizacja w regionie i na kontynencie, przed wymogiem tranzycji demokratycznej, czego wyrazem jest wskazywanie

na obowiązujący układ o stabilizacji i stowarzyszeniu z Kosowem (Dz.U. UE L71/3 z 16.03.2016);

- stosowanie w Kosowie waluty euro może być pośrednio ułatwieniem procesu negocjacyjnego, ale samo w sobie nie jest warunkiem wystarczającym;
- wprowadzanie do systemu politycznego Kosowa europejskich wzorców administracji, sądownictwa i policji;
- korzystanie z programów wsparcia finansowego i technicznego ze strony UE, w ramach Instrumentu Pomocy Przedakcesyjnej (IPA), usprawnia przeprowadzanie niezbędnych reform i przygotowanie Kosowa do akcesji;
- członkostwo państwa (Misja Tymczasowej Administracji Organizacji Narodów Zjednoczonych w Kosowie, ang. *United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*, UNMIK) w Środkowoeuropejskim Porozumieniu o Wolnym Handlu (ang. *Central European Free Trade Agreement*, CEFTA).

Za dalszym zbliżeniem Maroka do Unii Europejskiej przemawiają następujące względy:

- połączenie obu brzegów Morza Śródziemnego mogłoby przynieść stabilizację w tamtych regionach;
- członkostwo w ONZ, WTO;
- wzrastająca akceptacja reguł prawa unijnego w Maroku oraz relatywnie bliskie sąsiedztwo dotychczasowych granic zewnętrznych Unii Europejskiej sprzyjają efektywnej współpracy.

Przeciwnicy integracji Maroka z Unią Europejską podnoszą w szczególności następujące argumenty:

- państwo należy do Unii Afrykańskiej i znajduje się na kontynencie afrykańskim;
- spór z Hiszpanią o jej terytoria w Afryce Północnej;
- konflikt wokół Sahary Zachodniej;
- niestabilność polityczna;
- kwestia słabości potencjalnych problemów konkurencyjności marokańskiej gospodarki na rynku wspólnotowym;
- w kontekście praw człowieka brak spełnienia kryteriów kopenhaskich.

### 3. Charakterystyka geograficzna, społeczno-ekonomiczna i polityczna państw kandydujących

#### 3.1. Republika Albanii<sup>2</sup>

##### **Wymiar geograficzny, społeczny i ekonomiczny**

Albania jest państwem leżącym w Europie Płd.-Zachodniej – na Półwyspie Bałkańskim. Graniczy z Morzem Adriatyckim i Morzem Jońskim. Linia wybrzeża stanowi 362 km, a granica lądowa z Grecją (173 km), Czarnogórą (282 km), Serbią/Kosowem (114 km) i Macedonią (151 km). Powierzchnia Albanii wynosi 28 748 km<sup>2</sup> (142 miejsce

<sup>2</sup> Szerzej o Albanii, zob. Czekalski 2003.

na świecie). Liczba ludności wg danych na dzień 1 stycznia 2025 r. wynosiła 2 363 314 osób, co oznacza spadek o 1,2% w porównaniu z rokiem ubiegłym (Institute of Statistics 2025a: s. 1). Zmniejszanie populacji albańskiej stanowi istotny problem. Jest efektem dwóch kluczowych czynników demograficznych: niskiego przyrostu naturalnego oraz ujemnej migracji netto, wielokrotnie przewyższającej przyrost naturalny (Institute of Statistics 2025a: s. 1). Tylko 46% Albańczyków chce pozostać w Albanii. W zestawieniu z państwami członkowskimi UE Albania pod względem demograficznym jest większa nieznacznie od Słowenii, a ponadto od małych państw, takich jak Łotwa, Estonia, Cypr, Luksemburg czy Malta.

Gęstość zaludnienia w Albanii wg ostatnich dostępnych danych wynosi 98,8 osoby/1 km<sup>2</sup>. W homogenicznym społeczeństwie Albanii dominują Albańczycy (82,6%). Według danych z 23 sierpnia 2024 r. liczba cudzoziemców posiadających zezwolenie na pobyt w Albanii wyniosła 21,5 tys. osób, w tym 15,2 tys. mieszkańców to obcokrajowcy z Europy, którzy stanowili 70,9% całkowitej liczby cudzoziemców (Institute of Statistics 2024a: s. 1). Największą grupą wśród obcokrajowców w Albanii są Włosi (2,2 tys. osób), ponadto mieszkańcy Kosowa – 1,4 tys. osób oraz Turcy – 1,2 tys. osób (Institute of Statistics 2024a: s. 2). Religią dominującą jest islam. Albania jest państwem wielu kultur i wielu religii, co wiąże się także z duchem tolerancji (Krisafi, Rizo 2020). Oficjalna stopa bezrobocia wynosi 7,6% w przypadku mężczyzn oraz 9,8% w przypadku kobiet. Natomiast oficjalna stopa bezrobocia wśród osób młodych w wieku 15-29 lat wynosi 17,9%. (Institute of Statistics 2025b: s. 3). W 2023 r. wskaźnik zagrożenia ubóstwem w Albanii wyniósł 19,7% (Institute of Statistics 2024b: s. 1).

Albania jest jednym z najstabilniej rozwiniętych państw w Europie (Informator ekonomiczny 2024b). W Albanii występują różne surowce: rudy chromu, miedzi, żelazoniklu, ropy naftowej, boksyty. Ponad 99% energii elektrycznej dostarczają elektrownie wodne. Przemysły przetwórcze to przede wszystkim: rafinerijny, chemiczny, hutnictwo żelaza, chromu, miedzi i niklu, materiałów budowlanych, a także spożywczy. 24% powierzchni kraju obejmują grunty rolne. Występują uprawy zboża, roślin przemysłowych, warzyw, oliwek, drzew owocowych. Ma także miejsce hodowla owiec i bydła. Eksport sięga 7,1 mld USD, a import 9,0 mld USD. Główne artykuły eksportowe to tekstylia, obuwie, nakrycia głowy, parasole i wyroby przemysłu artystycznego. W imporcie przeważają: pojazdy, maszyny i części zamienne, metale, surowce dla przemysłu chemicznego i włókienniczego, sprzęt gospodarstwa domowego. Głównymi partnerami handlowymi są: Włochy, Grecja, Chiny, Turcja, Niemcy (Trading Economics 2025a).

### **System polityczny Republiki Albanii<sup>3</sup>**

W Albanii obowiązuje konstytucja uchwalona 21 października 1998 r. (Horodyska, Lloha 2001), a następnie zatwierdzona w referendum przeprowadzonym 22 listopada 1998 r. Formalnie rzecz biorąc, Albania jest wielopartyjną demokracją parlamentarną opartą na trójpodziale władzy. Władzę ustawodawczą wypełnia jednoizbowy parlament (Zgromadzenie Albanii) obejmujący 140 deputowanych wybieranych w wyborach po-

<sup>3</sup> Szerzej: zob. Horodyska, Bosiacki 1997.

wszechnych, 100 w głosowaniu bezpośrednim, a 40 z list partyjnych proporcjonalnie do uzyskanych głosów. Parlament ma 4-letnią kadencję. Władzę wykonawczą sprawują prezydent (kadencja 5-letnia) wybierany przez Zgromadzenie i rząd na czele z premierem mianowanym przez prezydenta. Władzę sądowniczą wykonują niezawiste sądy. Badania zgodności prawa z konstytucją sprawuje Trybunał Konstytucyjny. Podział administracyjny państwa jest dwustopniowy: 12 regionów i 61 gmin. Albania jest państwem unitarnym (Schmidt-Neke 2002).

Najbardziej istotnymi ugrupowaniami politycznymi w Albanii są Albańska Partia Socjalistyczna, założona w 1991 r., stanowiąca kontynuację komunistycznej Albańskiej Partii Pracy, Demokratyczna Partia Albanii – prawicowa partia demokratyczna łącząca konserwatyzm w sferze społecznej z liberalizmem w gospodarce. Mechanizmy demokratyczne mają w Albanii jeszcze w przeważającej mierze charakter fasadowy. Albania jest ciągle na drodze do demokratycznego państwa prawa. W stosunkach międzynarodowych Albania zaznacza się członkostwem m.in. w ONZ, NATO, OBWE, Radzie Europy, WTO i Unii na rzecz Regionu Morza Śródziemnego.

### **Albania na drodze do Unii Europejskiej**

Dotychczasowe procesy integrowania się Albanii z Unią Europejską obejmują następujące istotne fakty:

- 12 czerwca 2006 r. – podpisanie umowy o stowarzyszeniu,
- 2007 – strefa wolnego handlu,
- 1 kwietnia 2009 r. – wejście w życie umowy o stowarzyszeniu,
- 24 kwietnia 2009 r. – złożenie wniosku o członkostwo,
- 27 czerwca 2014 r. – oficjalny status kandydata,
- 15 października 2024 r. – UE otworzyła pierwsze rozdziały negocjacyjne z Albanią. Otwarcie dotyczyło reform wzmacniających demokrację i rządu prawa. W konsekwencji Albania przeszła do wdrażania prawa unijnego do swojego porządku prawnego (Madejski 2024).

Zgodnie ze stanowiskiem Komisji Europejskiej dalsza integracja Albanii z Unią Europejską zależy od przeprowadzenia reform administracji państwowej i sądownictwa, od skutecznego zwalczania przestępczości zorganizowanej i korupcji, wzmocnienia ochrony praw człowieka i praw różnych mniejszości, a także przestrzegania prawa własności (Domachowska 2020).

Albania od 2014 r. ma status państwa kandydackiego. Na jej drodze do członkostwa w UE stoi wiele wyzwań natury prawnej, politycznej i społeczno-ekonomicznej. W płaszczyźnie prawnej chodzi przede wszystkim o wzmocnienie praworządności, reformę sądownictwa oraz efektywne zwalczanie korupcji i przestępczości zorganizowanej. Kluczowym punktem odniesienia jest problem praworządności, w tym w szczególności realizacja w praktyce demokratycznych zasad państwa prawa, respektowanie praw mniejszości i wolności mediów. Ważnym zadaniem stojącym przed państwem albańskim są jakościowe przeobrażenia wymiaru sprawiedliwości, w tym w szczególności zagwarantowanie niezależności organów ochrony prawnej, a przede wszystkim całego systemu sądownictwa i ponadto również modernizacja administracji publicznej.

Albania powinna podjąć efektywne wysiłki na rzecz rozwiązywania sporów regionalnych i współpracy z państwami sąsiedzkimi i wykazać się umiejętnością działania na rzecz stabilności w obszarze przede wszystkim Bałkanów Zachodnich. Z perspektywy ekonomicznej potrzebne są: dalsze reformy gospodarcze, a w szczególności budowa konkurencyjnej gospodarki rynkowej, która wykaże umiejętność konkurencyjności na jednolitym rynku europejskim. Albania powinna także zmierzać w kierunku standardów unijnych w zakresie ochrony środowiska naturalnego. Z perspektywy ekonomicznej, ale również społecznej ważna jest poprawa transparentności instytucji państwowych, dostosowanie systemu edukacyjnego do potrzeb rynku pracy i wyzwań cywilizacyjnych, zadbanie o upodmiotowienie różnych grup społecznych w procesach funkcjonowania państwa i społeczeństwa (Niezależna 2025).

Albania złożyła wniosek o członkostwo w UE 28 kwietnia 2009 roku. Negocjacje akcesyjne rozpoczęto formalnie w lipcu 2022 r. Prowadzono je wspólnie dla Albanii i Macedonii Północnej. Opóźnienie negocjacji wynikało ze sporu Macedonii Północnej z Bułgarią, dotyczącego tożsamości, języka i historii.

### **3.2. Bośnia i Hercegowina (Bosnia i Herzegovina, BiH)**

#### ***Wymiar geograficzny, społeczny i ekonomiczny***

Bośnia i Hercegowina położona jest w południowej Europie, na Półwyspie Bałkańskim. Graniczy z Chorwacją (932 km), Czarnogórą (255 km) i Serbią (302 km). Powierzchnia BiH wynosi 51 209 km<sup>2</sup>. Gęstość zaludnienia wynosi 68,1 mieszkańców/km<sup>2</sup> (Wikipedia. Wolna Encyklopedia 2025b). Liczba mieszkańców to 3 791 662. W miastach mieszka 44% ludności. Najważniejsze grupy etniczne to Bośniacy (51%), Serbowie (31%), Chorwaci (15%). Główne religie w państwie to: islam (52%), prawosławie (36%), katolicyzm (8%). Przyrost naturalny w BiH wynosi 0,5%.

Bośnia i Hercegowina jest państwem przemysłowo-rolniczym. Do głównych sektorów gospodarki państwa należą usługi (64,3%), przemysł (28,9%) i rolnictwo (6,8%). Najważniejsze znaczenie w gospodarce BiH mają leśnictwo, górnictwo i energetyka. W rolnictwie zaznacza się produkcja roślinna (kukurydza, pszenica, jęczmień, owies, tytoń, len, sadownictwo) oraz wypas owiec. Produkcja przemysłowa obejmuje: papierosy, wyroby tytoniowe, meble, części samochodowe i sprzęt komunikacyjny. W Bośni i Hercegowinie silnie rozwija się turystyka.

#### ***System polityczny Bośni i Hercegowiny***

W BiH obowiązuje konstytucja z 1995 r. (Biblioteka Sejmowa 2025b). Państwo jest republiką parlamentarną. Na jej czele (głowa państwa) stoi Prezydium Republiki wybierane przez społeczeństwo na 4 lata. Jest to 3-osobowe gremium złożone z: Muzułmanina, Chorwata i Serba. Na czele Prezydium stoi przewodniczący, zmieniany rotacyjnie co 8 miesięcy. Władza ustawodawcza należy do dwuizbowego parlamentu – Skupsztiny składającej się z dwu izb: Izby Reprezentantów i Izby Narodów. Izba Reprezentantów składająca się z 98 deputowanych wybierana jest w wyborach powszechnych i bezpośrednich, a każda z grup etnicznych (Bośniacy, Chorwaci, Serbowie) ma co najmniej 4 przedstawicieli. Izba Narodów liczy 58 członków mianowanych przez kantony z zacho-

waniem proporcji tzn. w Izbie zasiada po 17 reprezentantów głównych grup etnicznych oraz 7 przedstawicieli mniejszości. Prezydium nominuje Prezesa Rady Ministrów, który obejmuje urząd Premiera BiH po zaaprobowaniu jego rządu przez Izbę Reprezentantów. Władzę sądowniczą wypełniają sądy. W państwie występuje Trybunał Konstytucyjny Bośni i Hercegowiny (szerzej: Krysieniel 2025). W BiH występuje pluralizm polityczny. Do najbardziej liczących się partii należą muzulmańska Partia Akcji Demokratycznej, Chorwacka Wspólnota Demokratyczna w Bośni i Hercegowinie, Serbska Partia Demokratyczna.

Bośnia i Hercegowina jest federacją. Składa się z trzech części składowych: Federacji Bośni i Hercegowiny, Republiki Serbskiej i Dystryktu Brčko, który posiada specjalny, samorządny status pod jurysdykcją państwa. Federacja jest podzielona na 10 kantonów. Kantony są natomiast podzielone na 79 gmin. Gmina jest jednostką najniższego stopnia podziału terytorialnego. Bośnia i Hercegowina jest członkiem m.in. ONZ, Światowej Organizacji Zdrowia, Rady Europy, Grupy 77, OBWE, CEFTA, Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej.

### **Bośnia i Hercegowina na drodze do Unii Europejskiej**

Dotychczasowy rozwój integracji Bośni i Hercegowiny z UE zawiera istotne wydarzenia dla obu stron (Bankier.pl 2015). Należą do nich w szczególności następujące fakty i procesy:

- 16 czerwca 2008 r. – podpisanie umowy o stowarzyszeniu,
- 2008 r. – strefa wolnego handlu,
- 1 czerwca 2015 r. – wejście w życie umowy o stowarzyszeniu,
- 15 lutego 2016 r. – złożenie wniosku o członkostwo,
- 15 grudnia 2022 r. – oficjalny status kandydata,
- 21 marca 2024 r. – decyzja Rady Europejskiej o rozpoczęciu negocjacji akcesyjnych.

W dyskusji publicznej prowadzonej wewnątrz Bośni i Hercegowiny i w Unii Europejskiej pojawiają się argumenty na rzecz i przeciw członkostwu. Poparcie dla integracji z Unią Europejską w społeczeństwie Bośni i Hercegowiny wynosi 78% (2023 rok). Argumenty zwolenników, obok poparcia społecznego wskazują na szereg innych kwestii, m.in. na możliwość ustanowienia na Zachodnich Bałkanach stabilnego regionu. Bośnia i Hercegowina ma już praktykę funkcjonowania w ONZ, w Radzie Europy, OBWE, CEFTA. Argumenty przeciwników odwołują się m.in. do takich kwestii jak: niestabilność polityczna w państwie, zagrożenie jedności państwa, podziały etniczne, korupcja i układy mafijne oraz słaba gospodarka niemająca wystarczających zdolności do konkurencyjności na rynku europejskim (Parlament Europejski 2021).

### **3.3. Czarnogóra (Crna Gora), Montenegro**

#### **Wymiar geograficzny, społeczny i ekonomiczny**

Czarnogóra znajduje się w Europie Południowej. Leży na półwyspie Morza Adriatyckiego i graniczy z Chorwacją (25 km), Serbią (124 km), Kosowem (79 km) i Albanią (172 km). Powierzchnia Czarnogóry wynosi 13812 km<sup>2</sup> (Wikiwand 2025a). Gęstość zaludnienia

wynosi 46,8 mieszkańca/km<sup>2</sup>. Liczba mieszkańców to 646 258 osób. Populacja miejska stanowi 66,2%. Struktura narodowościowa państwa: Czarnogórcy (45% ludności), Serbowie (ok. 30%), Bośniacy (ok. 10%), Albańczycy (ok.5%), ponadto Chorwaci i Romowie (Dymarski 2017). Główne religie w Czarnogórze to prawosławie (72,07% ludności), islam (19,11%), katolicyzm (3,44%).

Czarnogóra jest państwem przemysłowo-rolniczym. Obszar ten był relatywnie słabo rozwinięty w okresie socjalizmu w Jugostawii. Dodatkowo sytuacja uległa pogorszeniu w wyniku sankcji ONZ, nałożonych rezolucjami Rady Bezpieczeństwa z lat 1992–1993 na Serbię i Czarnogórę. W rolnictwie jest zatrudnionych 7,5% ludności, w przemyśle 15,9%, w usługach 76,6% (2016 rok). Gospodarka oparta jest przede wszystkim na usługach. Z perspektywy rozwojowej jest w fazie przechodzenia do gospodarki rynkowej. W Czarnogórze są niewielkie ilości węgla brunatnego, boksytów oraz rud żelaza, cynku i ołowiu. Podstawową gałęzią przemysłu jest hutnictwo, a ponadto przemysły: drzewno-papierniczy, elektro-maszynowy i spożywczy. Grunty orne zajmują ok. 5% powierzchni kraju, łąki i pastwiska – 3,5%, dominuje hodowla, uprawa pszenicy, kukurydzy i ziemniaków, warzyw i tytoniu, a także oliwek, winorośli, fig i cytrusów. Sieć komunikacyjna jest słabo rozwinięta, natomiast bardzo nowoczesna jest sieć telefoniczna. W rozwoju Czarnogóry coraz bardziej liczy się turystyka (Encyklopedia PWN 2025a).

### **System polityczny Czarnogóry**

Czarnogóra jest krajem niepodległym od 3 czerwca 2006 r. W państwie obowiązuje konstytucja przyjęta przez Zgromadzenie Czarnogóry 19 października 2007 r., a następnie podpisana przez Prezydenta 22 października 2007 r. (Biblioteka Sejmowa 2025d). Zgodnie z konstytucją państwo jest demokratyczne, obywatelskie i ekologiczne. Jest to republika parlamentarna, państwo unitarne. Głową państwa jest Prezydent wyłaniany na 5-letnią kadencję w wyborach bezpośrednich przez społeczeństwo. Władzę ustawodawczą wypełnia parlament – Zgromadzenie Czarnogóry, złożone z 81 deputowanych wybieranych w wyborach powszechnych proporcjonalnych na 4-letnią kadencję (pięć mandatów zarezerwowanych jest dla mniejszości albańskiej, posiadającej odrębny okręg wyborczy). W skład rządu Czarnogóry wchodzi premier, wicepremier i ministrowie. Władza sędziowska należy do sądów. W Czarnogórze funkcjonuje też Sąd Konstytucyjny. Czarnogóra dzieli się na 21 gmin. W ramach gminy stołecznej (Podgorica) wydzielono dodatkowo dwie gminy miejskie (Wojnicki 2023). W Czarnogórze ma miejsce pluralizm polityczny. Najważniejsze partie polityczne to lewicowa Demokratyczna Partia Socjalistów Czarnogóry, a także Ruch dla Zmian – ugrupowanie centroprawicowe liberalne. Istnieją także partie mniejszości narodowych: serbskiej, albańskiej i bośniackiej. Czarnogóra należy do wielu organizacji międzynarodowych, w tym m.in. do ONZ, Rady Europy, a także NATO.

### **Czarnogóra na drodze do Unii Europejskiej**

Dotychczasowe postępy na drodze Czarnogóry do Unii Europejskiej pozwalają na wskazanie istotnych etapów integracji:

- 15 października 2007 r. – podpisanie umowy o stowarzyszeniu,
- 2008 r. – strefa wolnego handlu,

- 15 grudnia 2008 r. – złożenie wniosku o członkostwo,
- 1 maja 2010 r. – wejście w życie umowy o stowarzyszeniu,
- grudzień 2010 r. – oficjalny status kandydata,
- 29 czerwca 2012 r. – rozpoczęcie negocjacji o członkostwie. Otwarto 33 z 35 rozdziałów negocjacyjnych.

Czarnogórski proces integrowania z Unią Europejską jest specyficzny i różniący się od procesów zachodzących między UE a pozostałymi państwami bałkańskimi ubiegającymi się o członkostwo. W przeciwieństwie do Serbii, Czarnogóra nie jest obciążana historią zawierającą wiele konfliktów z uprzedzeń. Jak się wydaje, w Czarnogórze dokonywane reformy postępują z dość istotnymi sukcesami i są konsekwentne. Ponad 65% społeczeństwa jest zwolennikiem członkostwa Czarnogóry w Unii Europejskiej (Kwapisz 2025). W dotychczasowym okresie otwarto wszystkie 33 rozdziały negocjacyjne. Trzy z nich zostały zamknięte. Ważny rozdział dotyczący polityki konkurencji otwarto w czerwcu 2020 r. Brak stabilności politycznej i prawnej zahamował w ostatnich latach postępy integracyjne.

### 3.4. Gruzja

#### **Wymiar geograficzny, społeczny i ekonomiczny**

Gruzja znajduje się w środkowej i zachodniej części Kaukazu. Jej całkowita powierzchnia wynosi 69 700 km<sup>2</sup> (z uwzględnieniem Republiki Osetii Południowej i Abchazji – 12560 km<sup>2</sup>). Sąsiadami Gruzji są Armenia (219 km), Turcja (273 km), Azerbejdżan (428 km) i Rosja (894 km). Gruzja liczy około 3,7 mln mieszkańców. Gęstość zaludnienia wynosi 55,6% (2023 rok). Grupami etnicznymi są: Gruzini (ok. 87%), Azerowie (ponad 6%), Ormianie (4,5%). Głównymi wyznaniem praktykowanymi w Gruzji są prawosławie (ponad 83%), islam (ok. 10%), Apostolski kościół Ormiański (ok. 3%) (2014 rok).

Struktura zatrudnienia: rolnictwo (40%), rzemiosło (20%), usługi (40%) – 1999 rok. Od 2000 roku Gruzja dokonała zasadniczego rozwoju gospodarczego: istotny wzrost produktu narodowego brutto z obniżeniem poziomu inflacji (Trading Economics 2025b). Państwo przeszło od systemu gospodarki planowej do gospodarki rynkowej z rozwijającą się własnością prywatną. Główni partnerzy w handlu to Turcja 14%, Rosja 11,1%, Ukraina 11%, Niemcy 7,4%, Azerbejdżan 7,3%. Najbardziej popularnym towarem eksportowym jest wino.

#### **System polityczny Gruzji**

W Gruzji obowiązuje konstytucja z 24 sierpnia 1995 r. (obecnie w nowej wersji po poprawkach z 2017 i 2018 r.; zob. Constitution of Georgia W/W/W). W wyniku przyjęcia poprawek do konstytucji (15 X 2010 r.) ograniczono władzę Prezydenta na rzecz premiera (Biblioteka Sejmowa 2025c). Gruzja jest republiką parlamentarną, państwem unitarym. Głową państwa jest prezydent wybierany przez Kolegium Elektorskie na 5-letnią kadencję. Organem władzy ustawodawczej jest jednoizbowy parlament – Rada Najwyższa wybierana w wyborach mieszanych na 4-letnią kadencję. Władzę wykonawczą sprawuje rząd, premiera powołuje parlament na wniosek prezydenta. Władza sądownicza należy do sądów. Zgodność prawa z konstytucją bada Sąd Konstytucyjny. Gruzja administra-

cyjnie jest podzielona na 9 regionów, dwie republiki autonomiczne (Abchazja, Adżaria) (Kaukaz.pl 2025). Republika Gruzji jest państwem opartym na pluralizmie politycznym. Głównymi partiami politycznymi w Gruzji są: Gruzińskie Marzenie, Demokratyczny Ruch *Zjednoczona Gruzja*, Gruzińska Partia Pracy, Nowa Prawica, Sojusz Patriotów Gruzji, Zjednoczony Ruch Narodowy. Gruzja należy do wielu organizacji międzynarodowych m.in. do: ONZ, Rady Europy, OBWE, Organizacji na rzecz Demokracji i Rozwoju (GUAM: Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan, Mołdawia), Organizacji Współpracy Gospodarczej Państw Morza Czarnego, WTO, Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBOR).

### **Gruzja na drodze do Unii Europejskiej**

Głównymi osiągnięciami Gruzji w zbliżaniu się do członkostwa w UE są:

- 15 lipca 2010 r. – rozpoczęcie negocjacji o stowarzyszeniu,
- 27 czerwca 2014 r. – podpisanie umowy o stowarzyszeniu,
- 2014 r. – strefa wolnego handlu,
- 1 lipca 2016 r. – wejście w życie umowy o stowarzyszeniu,
- 3 marca 2022 r. – złożenie wniosku o członkostwo,
- 14 grudnia 2023 r. – oficjalny status kandydata.

Gruzja otrzymała status kandydata w grudniu 2023 r., jednak w listopadzie 2024 r. zawiesiła do 2028 r. negocjacje w sprawie członkostwa w UE i nie będzie w tym czasie korzystać z unijnych grantów budżetowych. Procesy dalszej integracji zostały powstrzymane w związku z przyjętą kontrowersyjną ustawą o tzw. agentach zagranicznych, jak i z problemem zachowania praworządności i demokracji w związku z przeprowadzonymi wyborami parlamentarnymi.

## **3.5. Macedonia Północna (była Jugosłowiańska Republika Macedonii), Republika Macedonii**

### **Wymiar geograficzny, społeczny i ekonomiczny<sup>4</sup>**

Macedonia Północna jest państwem w Europie Południowej na Półwyspie Bałkańskim. Graniczy z Albanią (151 km), Bułgarią (148 km), Grecją (216 km), Serbią (221 km) i Kosowem. Powierzchnia Macedonii Północnej wynosi 25 436 km<sup>2</sup>. Liczba ludności 1 836 713. Główne grupy etniczne to Macedończycy (58,4%), Albańczycy (24,3%), Turcy (3,66%), Cyganie (2,53%), Serbowie (1,30%). Gęstość zaludnienia w Macedonii Północnej wynosi 71,43 na km<sup>2</sup>. Główne religie występujące w państwie to: chrześcijaństwo (60,4%), w tym przede wszystkim prawostawie, a także islam (32,2%) (Store Norske Leksikon 2024a).

Macedonia Północna jest jednym z najstabilniej rozwiniętych państw europejskich. Najważniejsze sektory gospodarki macedońskiej to przetwórstwo żywności, przemysł tekstylny, chemiczny, stalowy i materiałów budowlanych oraz części samochodowych. Przemysł macedoński obejmuje stosunkowo niski poziom wydobycia węgla brunatnego, rud żelaza, chromu, cynku, ołowiu i antymonu. Produkcja energii elektrycznej w 88% pochodzi z elektrowni ciepłych. Przemysły przetwórcze to przede wszystkim spożywczy,

<sup>4</sup> Szerzej: zob. Universalis 2025.

włókienniczy, tekstylny, skórzany, metalowy, chemiczny i drzewny, rzemiosło artystyczne. Rolnictwo obejmuje uprawę zbóż, sadownictwo, hodowlę trzody chlewnej, owiec, bydła, koni i drobiu. Rozwinięte jest rybołówstwo śródlądowe. Sieć komunikacyjna jest słabo rozwinięta. W Macedonii Północnej istnieją dogodne warunki dla rozwoju turystyki. Głównymi handlowymi partnerami Macedonii Północnej są Serbia, Niemcy, Grecja i Włochy. W imporcie dominują paliwa, produkty spożywcze, surowce dla przemysłu, maszyny i wyroby chemiczne. Eksport obejmuje przede wszystkim rudy metali, stal, wyroby tytoniowe, napoje alkoholowe, owoce i ich przetwory, odzież i wyroby z drewna. Bilans handlu zagranicznego Macedonii Północnej jest permanentnie ujemny (Informator ekonomiczny 2024a).

### **System polityczny Macedonii Północnej<sup>5</sup>**

W Macedonii Północnej obowiązuje Konstytucja przyjęta 17 listopada 1991 r. Macedonia z perspektywy Konstytucji jest demokratyczną republiką (Store Norske Leksikon 2024b). Głową państwa jest Prezydent wybierany na 5-letnią kadencję w wyborach powszechnych. Prezydent powierza utworzenie rządu osobie, która została wybrana na kandydata przez partie mające większość w parlamencie. Kandydat musi uzyskać zaufanie w parlamencie. Władzę ustawodawczą wypełnia Zgromadzenie, składające się wedle obowiązującej ordynacji wyborczej z 120–123 deputowanych (choć art. 62 Konstytucji przewiduje, że Zgromadzenie może liczyć 120-140 deputowanych) wybieranych na 4-letnią kadencję. Sądownictwo sprawuje władzę sądowniczą na czele z Sądem Najwyższym, Sądem Konstytucyjnym i Radą Sądowniczą. Macedonia Północna jest państwem unitarnym, dzieli się na 84 gminy i miasto wydzielone Skopje złożone z 10 gmin. Gminy są jednostkami samorządu terytorialnego. Do największych partii politycznych w Macedonii Północnej należą: Wewnętrzna Macedońska Organizacja Rewolucyjna – Demokratyczna Partia Macedońskiej Jedności Narodowej (WMRO-DPMNE), Demokratyczna Partia Albańczyków, Liberalna Partia Macedonii, Nowa Partia Socjalistyczna, Socjalistyczna Partia Macedonii, Partia dla Ruchu Tureckiego w Macedonii. Macedonia należy do wielu organizacji międzynarodowych, w tym do ONZ, a od 2020 roku do NATO.

### **Macedonia Północna na drodze do Unii Europejskiej**

Dotychczasowe procesy integrowania się Republiki Macedonii z UE obejmują następujące istotne fakty:

- 9 kwietnia 2001 r. - podpisanie umowy o stowarzyszeniu,
- 22 marca 2004 r. – złożenie wniosku o członkostwo,
- 11 maja 2004 r. – wejście w życie umowy o stowarzyszeniu,
- 2004 r. – strefa wolnego handlu,
- 16 grudnia 2005 r. - oficjalny status kandydata,
- 26 marca 2020 r. – Rada Europejska zatwierdza rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych z Albanią i Macedonią Północną,
- 19 lipca 2022 r. – pierwsza konferencja międzyrządowa UE z Macedonią Północną.

<sup>5</sup> Szerzej: zob. Willemsen 2004.

Na drodze Macedonii Północnej do UE jest wiele towarzyszących problemów, zarówno wewnątrz krajowych, jak i międzynarodowych, które opóźniają procesy integracji tego państwa ze Wspólnotą. Należą do nich w szczególności: brak jakościowych reform policji i sądownictwa oraz administracji państwowej, mało skuteczna walka z korupcją, konieczna reforma służb wywiadowczych i służb bezpieczeństwa, stałe lub powracające konflikty w stosunkach z Grecją, zagrażająca jednoci państwa znacząca mniejszość albańska. Istotnym problemem rozwojowym państwa i społeczeństwa jest niski przyrost naturalny (Karadzosi, Adamczyk 2015). Spór z Grecją dotyczący używania przez Macedończyków nazwy „Macedonia” opóźniał postęp integracyjny. Spór zakończył się w lutym 2019 r. Negocjacje formalnie otwarto dopiero w lipcu 2022 r. Swoistą blokadę stanowił wcześniej spór Macedonii Północnej z Bułgarią dotyczący tożsamości, języka i historii.

### 3.6. Mołdawia, Republika Mołdawii (Moldova)

Mołdawia – państwo europejskie, leżące na lewym brzegu Dniestru. Niewielka część Mołdawii – Naddniestrze zamieszkałe w głównej mierze przez Rosjan i Ukraińców ogłosiło niepodległość (stolica Tyraspol). Nie jest ono jednakże uznawane przez społeczność międzynarodową.

#### **Wymiar geograficzny, społeczny i ekonomiczny**

Mołdawia zajmuje powierzchnię 33 843 km<sup>2</sup>. Jako niepodległe państwo funkcjonuje od 1991 roku. Mołdawia graniczy na zachodzie z Rumunią (450 km) i Ukrainą (939 km). Trzecim obszarem jest separatystyczne terytorium Naddniestrza (Wikipedia. Wolna encyklopedia, 2025a). Ludność Mołdawii stanowi 2 423 287. Gęstość zaludnienia 71,6 osób na km<sup>2</sup>. Struktura etniczna Mołdawii obejmuje: Mołdawian (75,8%), Ukraińców (8,4%), Rosjan (5,8%), Gagauzów (4,4%), Rumunów (2%), Bułgarzy (1,9%). (Catus 2025). Podstawowe religie Mołdawii to prawosławie (61,7%), islam (5%), chrześcijaństwo, w tym protestanci (4,4%) i katolicy (2%). Aż 21,6% społeczeństwa jest bezwyznaniowe (Wikipedia. Wolna encyklopedia 2025c).

Gospodarka Mołdawii jest zróżnicowana, chociaż pozostająca w znaczącym niedorozwoju w stosunku do Zachodu. Rolnictwo stanowi ok. 14% PKB kraju i zatrudnia ok. 25% siły roboczej. Mołdawia jest jednym z większych producentów winogron, jabłek, śliwek, brzoskwiń, moreli i słonecznika. Istotne miejsce w eksporcie stanowi wino mołdawskie. Do najważniejszych sektorów przemysłowych należy sektor spożywczy (7-8% PKB Mołdawii), co stanowi ok. 20% całkowitego eksportu kraju (Trade 2024). Republika Mołdawii eksportuje zwłaszcza do Niemiec, Polski, Rumunii, ale także do Rosji i Ukrainy. Import obejmuje zwłaszcza produkty naftowe, maszyny, urządzenia oraz chemikalia. Głównymi partnerami Mołdawii są Rumunia, Ukraina, Rosja, Niemcy, Włochy, Chiny, Turcja i Polska.

#### **System polityczny Mołdawii**

W Mołdawii obowiązuje konstytucja z 1994 r. (znowelizowana w 2000 r.) (Biblioteka Sejmowa 2025a). Zgodnie z obowiązującą konstytucją Mołdawia jest republiką parlamentarną. Głową państwa jest prezydent wybierany na 5-letnią kadencję w wyborach powszechnych. Parlament jest jednoizbowy, wybierany w wyborach powszechnych

na 4 lata. W Mołdawii funkcjonuje Sąd Konstytucyjny oraz sądownictwo powszechne na czele z Sądem Najwyższym (Büschler 2004). Mołdawia jest państwem unitarnym. Podzielona jest na 32 regiony, 5 miast wydzielonych: Kiszyniów, Bielce i Tighina/Bendery, Kamrat, Tyraspol oraz jeden region autonomiczny Gagauzja (Encyklopedia PWN 2025d). W Mołdawii występuje pluralizm polityczny. Na scenie politycznej funkcjonuje wiele partii. Są to między innymi: prozachodnia Partia Działania i Solidarności, Partia Socjalistów, Partia Komunistów. Mołdawia uczestniczy w różnych organizacjach międzynarodowych, w tym m.in. do ONZ, Rady Europy, WHO, Partnerstwa Wschodniego, podjęła też uczestnictwo w Programach Partnerstwa dla Pokoju.

### **Mołdawia na drodze do Unii Europejskiej<sup>6</sup>**

Dotychczasowy rozwój procesu integracji Republiki Mołdawii z UE wskazuje na następujące fakty:

- 9 kwietnia 2001 r. – podpisanie umowy o stowarzyszeniu,
- 22 marca 2004 r. – złożenie wniosku o członkostwo,
- 1 kwietnia 2004 r. – wejście w życie umowy,
- 2016 r. – strefa wolnego handlu,
- 23 czerwca 2022 r. – oficjalny status kandydata,
- 25 czerwca 2024 r. – rozpoczęcie negocjacji członkowskich.

Perspektywa członkostwa Republiki Mołdawii w UE jest z jednej strony pozytywnie warunkowana przez utożsamianie się większości społeczeństwa i dużej części elit politycznych z kulturą europejską, jak i przynależność państwa do wielu organizacji międzynarodowych, m.in. do ONZ, Wspólnoty Niepodległych Państw i GUAM. Równolegle występują bariery i przeszkody zarówno natury ekonomiczno-społecznej, jak i politycznej. Jest to jedno z najbardziej biednych państw Europy, co może prowadzić do pytania czy będzie zdolne do konkurencji na rynku europejskim. Problemem jest też Naddniestrze, jak i relacje z Rosją. Zauważalne jest też stale zmniejszające się poparcie dla członkostwa w UE ze strony społeczeństwa i wspieranych przez Rosję części elit politycznych.

Mołdawia – zgodnie z opinią KE – systematycznie realizuje program zbliżania się do członkostwa w UE. Niedawno państwo to wszczęło procedurę wystąpienia ze Wspólnoty Niepodległych Państw, pozbawiając się wpływu Federacji Rosyjskiej. Efekty są zwłaszcza widoczne w dostosowywaniu się do wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa UE oraz reformowaniu wymiaru sprawiedliwości. W październiku 2024 r. wpisano do konstytucji integrację europejską jako strategiczny cel państwa. W przeprowadzonym wcześniej referendum zdecydowało tak 50,38% wyborców.

### **3.7. Serbia, Republika Serbii (Republika Srbija, Република Србија)**

#### **Wymiar geograficzny, społeczny i ekonomiczny**

Serbia jest państwem środkowym Europy Południowej, leżącym na Półwyspie Bałkańskim. Serbia graniczy z Węgrami (151 km) na północy, Rumunią (476 km), Bułgarią (318 km) na wschodzie, Macedonią Północną (221 km), Albanią (115 km) na południu oraz

<sup>6</sup> Szerzej: zob. Schwartz 2022.

Czarnogórą (221 km), Chorwacją (241 km), Bośnią i Hercegowiną (302 km) na zachodzie. Na południu *de facto* graniczy z Kosowem, którego jednostronnie ogłoszoną niepodległość (2008) uznaje tylko część państw świata. Powierzchnia Serbii wynosi 77 474 km<sup>2</sup>, a ze spornym Kosowem 88 361 km<sup>2</sup>. Liczba ludności Serbii stanowi 6 841 000 (2024 rok). Główne narodowości to Serbowie (83,3%), Węgrzy (3,5%), Bośniacy (2%), Romowie (2,1%), Chorwaci, Słowacy, Czarnogórcy, Bułgarzy, Rumuni. Gęstość zaludnienia Serbii wynosi 98,4 na km<sup>2</sup> (Encyklopedia PWN 2025c). Główne religie to prawostawie (84,6%), katolicyzm (5%), islam (3,1%).

Gospodarka Serbii opiera się na zasadach rynkowych. W gospodarce dominują duże państwowe i nierentowne przedsiębiorstwa. Rozwój sektora prywatnego jest obciążony wysokim stopniem korupcji, mało efektywnym wymiarem sprawiedliwości i nieudolną administracją państwową. W rankingu Banku Światowego *Doing Business* Serbia zajmuje 43 miejsce. Bogactwa naturalne w Serbii to ropa naftowa, gaz ziemny, węgiel kamienny, żelazo, miedź, cynk, antymon, chrom, złoto, srebro, piryt, wapień, marmur, sól kamienna (Informator ekonomiczny 2020). Największy udział w gospodarce w 2016 r. mają: przemysł (20,9% PKB), usługi (15,3%) (Encyklopedia PWN 2025b,c), sektor publiczny (12,7%), rolnictwo (7,4%) (Populationof.net W/W/W). Stabilność gospodarki Serbii wspierają wysokie transfery migrantów, głównie z Niemiec i Francji. Kluczowym problemem gospodarki jest narastanie deficytu finansów publicznych. Główni partnerzy gospodarczy Serbii to UE (63% eksportu i 62% importu), USA, Rosja i Chiny.

### **System polityczny Republiki Serbii**

W Serbii obowiązuje konstytucja z 2006 r. Serbia jest republiką. Jej głową państwa jest prezydent wybierany na 5-letnią kadencję w wyborach powszechnych. Obowiązuje prawo jednej reelekcji. Władzę ustawodawczą wypełnia jednoizbowe Zgromadzenie Narodowe (Skupština). Liczy 250 członków, wybieranych na 4-letnią kadencję. Władzę wykonawczą sprawuje rząd z premierem na czele powoływanym przez parlament. Władzę sądowniczą zgodnie z konstytucją wypełniają niezawisłe sądy. Badanie zgodności prawa z konstytucją należy do Sądu Konstytucyjnego. Serbia jest państwem unitarnym. Obecny podział administracyjny obejmuje gminy (147), miasta (926) i wydzielone miasto Belgrad. Wszystkie one stanowią podstawowe jednostki administracyjne. Gminy i miasta wypełniają 29 okręgów administracyjnych (bez miasta Belgrad, które stanowi wydzielony okręg). Ponadto wydzielono dwie prowincje autonomiczne: Wojwodinę oraz Kosowo (Kosowo jednostronnie ogłosiło niepodległość 17 lutego 2008, nieuznaną przez serbski rząd).

Główne partie polityczne w Serbii to Serbska Partia Postępowa, rządząca od 2012 roku wraz z małymi narodowo-konserwatywnymi ugrupowaniami oraz koalicja Serbia Przeciwko Przemocy i Serbska Partia Socjalistyczna. Problemem podstawowym współczesnego systemu politycznego Serbii jest brak konsolidacji demokracji. Istotnym problemem jest także brak narodowego konsensusu wokół kluczowych zagadnień dotyczących państwa i społeczeństwa czy kwestii budowy i struktury demokratycznych instytucji. Z tej perspektywy należy zwrócić uwagę na utratę przez reżim polityczny niezbędnej legitymizacji oraz trudne do rozwiązania konflikty w ramach rządzącego

bloku. Serbia należy m.in. do następujących organizacji międzynarodowych: ONZ, MFW, WTO (obserwator), Rada Europy, OBWE, Inicjatywa Środkowo-Europejska.

### **Serbia na drodze do Unii Europejskiej**

Dotychczasowe procesy integrowania się Serbii z UE obejmują następujące istotne fakty:

- 29 kwietnia 2008 r. – podpisanie umowy o stowarzyszeniu,
- 22 grudnia 2009 r. – złożenie wniosku o członkostwo,
- 1 marca 2012 r. – oficjalny status kandydata,
- 1 września 2013 r. – wejście w życie umowy o stowarzyszeniu,
- 21 stycznia 2014 r. – rozpoczęcie negocjacji o członkostwie. Ustalono 35 obszarów negocjacyjnych. Podjęto 16, ukończono 1.

Serbia od 1 marca 2012 roku ma oficjalny status kandydata do Unii Europejskiej (Szpała 2016). Na jej drodze do członkostwa stoją zarówno wyzwania społeczno-ekonomiczne jak i polityczne (Skrzeszewska 2016). Społeczne poparcie dla integracji stanowi 54% społeczeństwa (2021 r.). Zaznacza się jednakże stała tendencja do jego zmniejszania. Tendencje ograniczonego poparcia pojawiają się również wśród ludzi młodych. 68% Serbów spodziewa się w związku z członkostwem wzrostu gospodarczego, a 87% ułatwień w podróżowaniu.

W wymiarze ekonomicznym problemem jest słaba gospodarka, a w części południowej kraju nawet zjawisko ubóstwa. Problemem są również struktury oligarchiczne i korupcja. Oba powyższe zjawiska wpływają też na jakość systemu politycznego państwa. Z perspektywy politycznej największymi przeszkodami są: sprawa niepodległości Kosowa oraz rozliczenie przed Trybunałem w Hadze odpowiedzialnych za zbrodnie wojenne w byłej Jugosławii. Ważną przeszkodą w osiągnięciu przez Serbię członkostwa w Unii Europejskiej mogą być szczególnie bliskie jej relacje z Federacją Rosyjską. Stanowiska największych partii politycznych są zróżnicowane. Argumenty przeciwników wskazują na następujące zjawiska i procesy: słaba gospodarka nie sprostałaby przepływowi towarów wewnątrz wspólnoty, co negatywnie odbiłoby się na sytuacji ekonomicznej kraju. Wejście do Unii Europejskiej powinno być poprzedzone opanowaniem korupcji i zracjonalizowaniem biurokracji, odejściem od autorytaryzmu i łamania zasad demokracji w kontekście np. mediów czy fakszterstwa wyborów. Państwami wspierającymi członkostwo Serbii w Unii Europejskiej są zwłaszcza: Grecja, Wielka Brytania, Polska, Węgry i Hiszpania (Bankier.pl 2024). Przyszłość integracji Serbii z Unią Europejską zależy w dużej mierze od osiągnięcia rozwiązania problemu Kosowa.

## **3.8. Turcja, Republika Turcji (Türkiye, Türkiye Cumhuriyeti)**

### **Wymiar geograficzny, społeczny i ekonomiczny**

Powierzchnia Turcji wynosi 783 562 km<sup>2</sup>. Państwo leży w Azji Zachodniej na Półwyspie Azja Mniejsza (97%), a częściowo również w Europie Południowo-Wschodniej; na Półwyspie Bałkańskim (3%). Długość granic lądowych wynosi 2753 km. Turcja graniczy z 8 państwami: Iranem (499 km), Armenią (311 km), Azerbejdżanem (17 km), Irakiem (384 km), Syrią (822 km), Grecją (206 km), Bułgarią (240 km), Gruzją (252 km). Morze Czar-

ne rozciąga się na długości 1175 km wzdłuż tureckiego wybrzeża. Turcję otaczają cztery główne akweny: Morze Czarne, Morze Egejskie, Morze Marmara i Morze Śródziemne (Korsak 2008). Ludność Turcji wynosi ok. 86 538 000 (wg prognoz w 2026 r.). Migracja ludności zmniejszyła populację o 190 000 ludzi rocznie (emigracja i imigracja). Przyrost naturalny wynosi 0,80% rocznie. Gęstość zaludnienia 111,0 (2023 r.). Główne grupy etniczne w Turcji to: Turcy (70-75% populacji); Kurdowie (15-20% populacji, nie uznawani oficjalnie); Arabowie (2%). Pozostałe narodowości to Ormianie, Grecy, Żydzi, Abchazowie, Adygejczycy, Albańczycy, Arabowie, Azerowie, Asyryjczycy, Bośniacy, Gruzini, Hemşinliler, Lazowie, Pomacy, Romowie. Główną religią w Turcji jest islam sunnicki (98,3% społeczeństwa), 0,5% wyznaje inne religie, przede wszystkim chrześcijaństwo. Ok. 1,2 % społeczeństwa jest niewierząca. Ponad 70% ludności zamieszkuje w miastach (Szumer-Brysz 2019).

Turcja jest jedną z dwudziestu największych gospodarek świata. Od 2001 r. Turcję cechuje relatywnie wysoki wzrost gospodarczy. Państwo jest samowystarczalne pod względem żywnościowym. W rolnictwie wytwarzane jest ok. 10% produktu krajowego brutto. Zatrudnione jest ok. 1/3 siły roboczej. Turcja jest największym wytwórcą na świecie orzechów laskowych, moreli i fig. Rolnictwo jest wspierane przez państwo. Przemysł turecki dysponuje znaczącymi surowcami energetycznymi: węgiel brunatny, węgiel kamienny, ropa naftowa. Występują także surowce chemiczne: fosforyty, sól kamienna i siarka, 39% energii elektrycznej dostarczają elektrownie wodne, a 61% węglowe i naftowe. W Turcji rozwiniętych jest wiele gałęzi przemysłu przetwórczego: przemysł spożywczy, włókienniczy i odzieżowy. Rozwija się hutnictwo żelaza, aluminium, przemysł maszynowy, środków transportu i zbrojeniowy, sprzętu gospodarstwa domowego, chemiczny.

### **System polityczny Turcji**

W Turcji obowiązuje konstytucja z 1982 r. (Refworld Global Law & Policy Database 1982). Jest ona republiką z relatywnie silną pozycją głowy państwa – prezydenta (zmiany w Konstytucji Turcji z 2017 r. wprowadziły system prezydencki, który zastąpił parlamentarny model, co miało na celu umocowanie prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan oraz likwidację urzędu premiera). Prezydent wybierany jest przez społeczeństwo na 5-letnią kadencję. Do niego należy w praktyce w pełni władza wykonawcza. Władzę ustawodawczą wypetnia jednoizbowy parlament – Wielkie Zgromadzenie Narodowe Turcji, składające się z 600 posłów wybieranych na 5-letnią kadencję. Władza sądownicza należy do sądów. Występuje Sąd Konstytucyjny. Turcja jest państwem unitarnym. Jest podzielona na 81 prowincji, które są przypisane do 7 regionów geograficznych, które nie stanowią jednostek administracyjnych. Prowincje dzielą się na podprowincje i dystrykty (Rumpf, Steinbach 2004). W Turcji występuje pluralizm polityczny. Głównymi partiami parlamentarnymi w Turcji są: konserwatywna, w pewnym stopniu eurosceptyczna Partia Sprawiedliwości i Rozwoju, socjaldemokratyczna, proeuropejska Republikańska Partia Ludowa, lewicowa ekologiczna Ludowa Partia Równości i Demokracji, ultranacjonalistyczna narodowa i eurosceptyczna Partia Narodowego Działania.

### **Turcja na drodze do Unii Europejskiej**

Dotychczasowy rozwój integracji europejskiej Turcji pozwala na odnotowanie następujących faktów:

- 12 września 1963 r. – podpisanie umowy o stowarzyszeniu,
- 1 stycznia 1966 r. – wejście w życie umowy o stowarzyszeniu,
- 14 kwietnia 1987 r. – złożenie wniosku o członkostwo,
- 1996 r. – strefa wolnego handlu,
- 11 grudnia 1999 r. – oficjalny status kandydata,
- 2001 r. – unia celna,
- 3 października 2005 r. – rozpoczęcie negocjacji o członkostwie.

Perspektywa członkostwa Turcji w UE napotyka zarówno zwolenników jak i przeciwników wewnątrz państwa oraz w stosunkach międzynarodowych. Argumenty zwolenników to m.in. następujące stwierdzenia: jest to państwo, które najdłużej czeka na rozstrzygnięcie dotyczące członkostwa (od 1963r.), członkostwo stwarza szansę na zrównoważenie życia politycznego, jak i na jego demokratyzację, a także większe możliwości na stabilizację w basenie Morza Śródziemnego i Czarnego oraz na Zakaukaziu, dokonywane reformy gospodarcze, duży rynek zbytu, znacząca liczba Turków w państwach europejskich. Członkostwo państwa w ONZ, w Radzie Europy, w OECD, w OBWE, w Organizacji Państw Turkijskich, w NATO (od 1952 r.), możliwość wzmocnienia militarnego UE (armia turecka to druga armia pod względem wielkości w NATO), umieszczenie w nowej konstytucji pełnego poszanowania praw człowieka i wolności podstawowych, instytucjonalizacja zasady trójpodziału władz oraz konstytucjonalizacja demokratycznego i świeckiego charakteru państwa tureckiego. Członkostwo w UE może przyspieszyć rozwój gospodarczy państwa. Przystąpienie do Unii ciągle się cieszy zdecydowanym poparciem społeczeństwa, chociaż od kilku lat pojawia się tendencja spadkowa. Argumenty przeciwników członkostwa Turcji w Unii Europejskiej podnoszą szereg istotnych kwestii. Należą do nich między innymi: niestabilne relacje z sąsiadami (tj. z Grecją), nieuznanie Cypru – państwa członkowskiego UE. Historycznie Turcja pozostawała w konfliktach z Europą. Przyjęcie Turcji może spowolnić procesy integracyjne. Siła Turcji powoduje, że miałaby ona bardzo znaczącą pozycję w procesie podejmowania unijnych decyzji. Zarzucane jest Turcji łamanie praw człowieka i obywatela, w szczególności mniejszości narodowych (Kurdowie) (Bocheńska 2008) czy praw kobiet. Turcja rozpoczęła negocjacje członkowskie w 2005 r. Są one otwarte w 13 rozdziałach. Negocjacje są blokowane z różnych przyczyn przede wszystkim przez Cypr i Francję (Michalski 2024).

### **3.9. Ukraina (Ukraine)**

#### **Wymiar geograficzny, społeczny i ekonomiczny**

Powierzchnia Ukrainy, drugiego co do wielkości powierzchni państwa Europy, stanowi 603 700 km<sup>2</sup>. Łączna długość granic Ukrainy wynosi 7340 km. Ukraina graniczy z Białorusią (975,2 km), z Rosją *de iure* (2063 km), z Mołdawią (122 km), z Polską (542,39 km), Słowacją (97,85 km), z Węgrami (136,7 km), z Rumunią (613, 8 km) (Państwa WWW). Ludność

Ukrainy wynosi aktualnie (2025 rok) – 35,8 mln, co oznacza, że od 2022 r. zmniejszyła się o ponad 6 mln, a od 1991 r. o 20 mln. Gęstość zaludnienia wynosi 74,1 (2023 r.). Przyrost naturalny – 0,619%. Struktura narodowościowa współczesnej Ukrainy obejmuje Ukraińców, Rosjan, Białorusinów, Polaków, Krymskich Tatarów, Greków, Cyganów, Rumunów (Państwa W/W). Religijny wizerunek Ukrainy wskazuje, że dominują w tym państwie prawosławni (76%). Pozostali należą do Kościoła Katolickiego obrządku wschodniego (katolicy) i łacińskiego (rzymskokatolicy) oraz Kościołów i wspólnot protestanckich. Ponadto występują muzułmanie, Żydzi, buddyści i inne mniejszości religijne. Ok. 71% Ukraińców uważa się za wierzących (Czas na biblię W/W). Struktura zatrudnienia (2007 r.) obejmuje rolnictwo (25%), przemysł (20%), usługi (55%). Gospodarka Ukrainy jest gospodarką mieszaną. Negatywny wpływ na wyniki gospodarki ukraińskiej ma wojna z Rosją. Pomimo iż w ostatnim roku nastąpiła pewna stabilizacja, to prowadzona wojna, problemy energetyczne oraz zależność budżetu stanowią znaczące ograniczenia wpływające na rozwój cywilizacyjno-ekonomiczny.

Na Ukrainie występują bogate złoża surowców mineralnych: węgla kamiennego, węgla brunatnego. Ma miejsce wydobycie ropy naftowej i gazu ziemnego oraz eksploatacja rud żelaza, manganu, rud metali kolorowych i surowców rzadkich. Wydobywa się sole potasowe i sól kamienną. Otrzymywana jest energia elektryczna z elektrowni ciepłych, wodnych i jądrowych. Główne działy przemysłu przetwórczego to metalurgiczny i elektromaszynowy, hutnictwo żelaza, aluminium, tytanu, magnezu, rtęci. Rozwinięty jest przemysł zbrojeniowy, maszyn i urządzeń górniczych i hutniczych, środków transportu, chemiczny, gałęzie przemysłu spożywczego, przemysł lekki i drzewny. Użytki rolne zajmują ponad 67% powierzchni kraju. Struktura zasiewów obejmuje zboża, kukurydzę, ryż, ziemniaki i warzywa, sonecznik, len, chmiel, tytoń. Rozwinięta jest uprawa drzew owocowych. Prowadzone są hodowle bydła, drobiu, popularne jest również pszczelarstwo. Rozwija się gospodarka leśna. Sieć komunikacyjna Ukrainy jest stosunkowo dobrze rozwinięta. Głównymi eksporterami ukraińskich towarów są Polska, Hiszpania, Niemcy, Chiny, Turcja, Holandia, Włochy, Rumunia, Egipt, Węgry. Najważniejsi importerzy to Chiny, Polska, Niemcy, Turcja, Stany Zjednoczone Ameryki, Włochy, Czechy, Bułgaria, Grecja i Słowacja.

### **System polityczny Ukrainy**

Na Ukrainie obowiązuje konstytucja z 1996 r. (Biblioteka Sejmowa 2025e). Ukraina jest państwem unitarnym, półprezydenckim systemem rządów (Wikiwand 2025b). Głową państwa jest prezydent wybierany w głosowaniu powszechnym na 5-letnią kadencję. Jest najwyższym przedstawicielem władz, gwarantem suwerenności państwa, integralności terytorialnej, przestrzegania konstytucji oraz praw i wolności człowieka i obywatela. Jest najwyższym głównodowodzącym Sił Zbrojnych Ukrainy, najwyższym organem władzy wykonawczej. Najwyższym organem władzy ustawodawczej jest jednoizbowy parlament – Rada Najwyższa składająca się z 450 deputowanych wybieranych w wyborach powszechnych na 4 lata. Na czele rządu – Gabinetu Ministrów stoi premier powoływany przez prezydenta po uzgodnieniu z Radą Najwyższą. Władzę sądowniczą sprawują sądy.

W Ukrainie występuje też Sąd Konstytucyjny. W Ukrainie jest pluralizm polityczny. Głównymi partiami politycznymi są w szczególności Sługa Narodu (partia obecnego Prezydenta Wołodymyra Zetenskiego), Europejska Solidarność (centroprawicowa), Ojczyzna (centrolewicowa), Głos (centroprawicowa). Podział administracyjny Ukrainy obejmuje 24 obwody, które podzielone są na okręgi, powiaty, miasta i wsie. Ukraina należy do wielu organizacji międzynarodowych. Wg danych z 2020 r. było to 81 organizacji, w tym między innymi: ONZ, EBOR, MFW, Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju, Światowa Organizacja Celna, Partnerstwo dla Pokoju, OBWE, Rada Europy, Inicjatywa Środkowoeuropejska, Euroatlantycka Rada Współpracy, Czarnomorskie Forum Dialogu i Współpracy, WTO, Rada Państw Morza Bałtyckiego i Ruch Państw Niezaangażowanych.

### **Ukraina na drodze do Unii Europejskiej<sup>7</sup>**

Dotychczasowy rozwój integrowania się Ukrainy z UE zawiera szereg faktów i procesów w kierunku uzyskania członkostwa. Należą do nich w szczególności:

- 21 marca 2014 r. – podpisanie części politycznej umowy o stowarzyszeniu,
- 27 czerwca 2014 r. – podpisanie części handlowej umowy o stowarzyszeniu,
- 1 listopada 2014 r. – tymczasowe wejście w życie części politycznej,
- 1 stycznia 2016r. – tymczasowe wejście w życie części handlowej,
- 2017 r. – strefa wolnego handlu (częściowo),
- 28 lutego 2022 r. – złożenie wniosku o członkostwo,
- 23 czerwca 2023 r. – oficjalny status kandydata,
- 25 czerwca 2024 r. – rozpoczęcie negocjacji członkowskich.

Na Ukrainie istnieje silne poparcie społeczeństwa dla członkostwa państwa w UE. W 2022 r. wynosiło ono 92%. Na drodze do członkostwa istnieją zarówno bariery jak i szanse jego realizacji. Istotnymi barierami są przede wszystkim: konflikt z Rosją i jego następstwa polityczne, ekonomiczne i społeczne, położenie geograficzne, ale także kwestie korupcji, nie podejmowania w sposób konsekwentny reform w różnych dziedzinach życia publicznego, a ponadto kwestie strukturalne i funkcjonalne wynikające z występujących różnicowań regionalnych.

Szansę uzyskania członkostwa Ukrainy w UE wynikają nie tylko z masowego poparcia europejskiej drogi przez społeczeństwo, ale także z faktu, że członkostwo zostało zdefiniowane jako cel strategiczny Ukrainy umożliwiający urzeczywistnienie interesów narodowych – budowę silnego ekonomicznie państwa oraz społeczeństwa obywatelskiego i demokratycznego systemu politycznego (Bankier.pl 2025). Od 2017 r. obowiązuje układ o Stowarzyszeniu Ukrainy z UE. Od 2022 r. jest państwem kandydackim. Ukraina musi dostosować swoje prawo do standardów unijnych. Każde z dotychczasowych państw członkowskich ma prawo weta. Swoje veto zapowiadają Węgry.

<sup>7</sup> Szerzej, zob.: Rada Europejska 2025.

Tabela 3. Państwa kandydackie ubiegające się o członkostwo w Unii Europejskiej

Nazwa państwa	Powierzchnia w km <sup>2</sup>	Liczba ludności w mln	Podziały etniczne	Religie	Sąsiedzi	Konstytucja	Forma państwa	Głowa państwa	Władza ustawodawcza	Podział administracyjny	Główne partie polityczne	Członkostwo w organizacjach międzynarodowych	PKB na głowę	Poziom do średniej unijnej	Uzyskanie statusu kandydata
Albania	28748	2 363 314	Albanicy 82.6% Grecy 0.9% inne 16.5%	Islam 56.7% (większość sunnicki) Katolicy 8.38% Wschodni Ortodoksi 7.22% Ewangeliści 0.4%	Grecja Czarnogóra Kosowo Macedonia	uchwalona 21X. 1998r. zatwierdzona w referendum 22.XI.1998r.	Republika system parlamentarno-gabinetowy państwo unitarne	Prezydent 5-letnia kadencja, wybiera parlament zgromadzenie	Zgromadzenie Albanii 4-letnia kadencja, wybory powszechne	21 regionów 61 gmin	Albanska Partia Demokratyczna, Albanska Partia Socjalistyczna	m.in. ONZ NATO OBWE Rada Europy WTO Unia na rzecz Regionu Morza Śródziemnego	14520	37.0%	27.VI.2014 r.
Bośnia i Hercegowina	51209	3791662	Bośniacy 51%, Serbowie 31%, Chorwaci 15%	Islam 52% Prawosławie 36% Katolicyzm 8%	Chorwacja Czarnogóra Serbia	z 14.XII. 1995r.	Państwo złożone (Federacja Muzułmańsko-Chorwacka+Republika Serbska republika parlamentarna System komitetowo-parlamentarny	Prezydium Republiki3 osobowe (Muzutman, Chorwat i Serb) wybierane przez spoteczeństwo na 4 lata. Na czele Prezydium przewodniczący.	2 izbowa Skupszcina Izba Reprezentantów wyłaniana w wyborach powszechnych i Izba Narodów z mianowaniem	3 części składowe: Federacja Bośni i Hercegowiny w Republici Serbskiej i Hercegowina Dystrykt Broczko; 10 kantonów podzielonych na 79 gmin	Partia Akcji Demokratycznej Chorwacka Wspólnota Demokracji w Bośni i Hercegowinie Partia Demokratyczna	ONZ WHO Rada Europy OBWE Środko-europejskie Porozumienie o Wolnym Handlu Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej	15635	39.9%	15. XII. 2022 r.

Czarnogóra	13812	646258	Czarnogórcy 45% Serbowie ok.30% Bośniacy ok. 10% Albanńczycy ok.5% ponadto Chorwaci	Prawo-sławie 72.07% Islam 19.11% Kato-licyzm 3.44%	Chorwacja Bośnia i Hercegowina Serbia Kosowo Albania	Konstytucja przyjęta przez Zgromadzenie Czarnogóry 19X 2007r. i podpisana 22X 2007r.	- republika - system parlamentarno-gabinetowy -państwo unitarne	Prezydent wybierany na 5-letnią kadencję w wyborach powszechnych	Jednolizbowy parlament, 4-letnia kadencja, w wyborach powszechnych	21 gmin i 2 gminy społeczne	Demokratyczna Partia Socjalistów Czarnogóry Ruch dla Zmian Partie mniejszości narodowych: serbskiej, albańskiej i bośniackiej	m.in. ONZ Rada Europy NATO	20557	52.4%	17.XII. 2010r.
Gruzja	69700	3715000	Gruzini ok 87% Azerowie ponad 6% Ormianie 4,5% Ormanie ok 10% Apostolski Kościół Ormiański ok. 3%	Prawo-sławie ponad 83% Muzułmanie ok 10% Apostolski Kościół Ormiański ok. 3%	Armenia Turcja Azerbejdżan Rosja	Konstytucja z 24.VIII. 1995r. z późniejszymi zmianami z 2017 i 2018r.	Republika parlamentarna Państwo unitarne	Głową państwa jest Prezydent wybierany przez Kolegium Elektorów, 5-letnia kadencja	Jednolizbowy parlament – Rada Najwyższa wybierany w wyborach mieszanych, 4-letnia kadencja	9 regionów, 2 republiki autonomiczne	Gruzinskie Marzenie Demokratyczny Ruch Zjednoczona Gruzja Gruzinska Partia Nowa Pracy Prawica Sojusz Patriotów Gruzji Zjednoczony Ruch Narodowy	m.in. ONZ Rada Europy OBWE GUAM Organizacja Współpracy Gospodarczej Państw Morza Czarnego WTO EBOR	1547	39.5%	14.XII. 2023r.

Macedonia	25436	1836713	Macedończycy 58.4% Albanczy 24.3% Turcy 46.1% Inni 3.86% Cyganie 2.53% Serbowie 14.3% 1.30% Islam 32.2%	Chrześcijaństwo (ortodoksyjni) 46.1% Inni 3.86% Chrześcijaństwo 14.3% Islam 32.2%	Albania Bułgaria Grecja Serbia Kosowo	Z 17 XI 1991r.	- republika -system parlamentar-no-gabi-netowy - państwo unitarne	Prezydent wybierany w wyborach powszechnych, możliwe 2 tury na 5-letnią kadencję	Parlament jednow izbowy. Zgromadzenie wybierane na 4-letnią kadencję w wyborach powszechnych	84 gminy i miasto Skopje (10 gmin), państwo unitarne	Socjaldemokratyczny Związek Macedonii Partia Narodowa Jedności Macedonii Partia Liberalna Macedonii Demokratycznej Partia Albanczyków	m.in. ONZ a od 2020 roku NATO	16464	42%	16 XII 2005 r.
Moldowa	33843	2423287	Moldawianie 75.8% Ukraińcy 8.4% Rosjanie 5.8% Gagauzi 4.4% Rumuni 2% Bułgarzy 1.9%	Prawo-sławie 61.7% Muzułmanie 5% Protestanci 4.4% Katolicy 2%	Rumunia Ukraina Serybia terytorium Nadniestrza	Konstytucja uchwalona przez Parlament 29.VII 1994r.	Republika parlamentarna System parlamentar-no-gabi-netowy Państwo unitarne	Prezydent wybierany w wyborach powszechnych na 5-letnią kadencję	Jednow izbowy parlament wybierany w wyborach powszechnych, kadencja 4 letnia	32 regiony, 5 miast wydzielonych	Partia Działania i Solidarności, Partia Socjalistow, Partia Komunistów (Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan, Mołdowa)	ONZ Wspólnota Niepodległych Państw GUAM (Gruzja, Ukraina, Azerbejdżan, Mołdowa)	14234	36.4%	Oficjalny status kan-dydata 23.VI 2022r.
Serbia	77474 (ze spor-nym Kosowem 88361)	6841000	Serbowie 83.3% Węgrzy 3.5% Romowie 2.1% Bośniacy 2.0% Chorwaci i Słowacy 2.0% Czarnogórcy 1.9% Bułgarzy 1.9%	Prawo-sławie 84.6% Kato-licyzm 5.0% Islam 3.1%	Węgry Rumunia Bułgaria Macedonia Północna Albania Czarnogóra Chorwacja Bośnia i Hercegowina Kosowo (uznawane tylko przez część państw Świata)	Zaakcepto-wana w referendum 28.X 2006 r.	republika państwa jest prezydent w praktyce politycznej władza prezydenta wykracza poza system, parlament wybierany w wyborach powszechnych na 5 lat z prawem jednej reelekcji	- parlament (Skupsz-tina) Zgromadzenie Narodowe Republiki Serbii wybierane na 4 lata w wyborach powszechnych	Podstawowe Jednostki: gminy (147) miasta (26) Serbskie okręgi (29) wydzielono Belgrad i Wojwo-dinę	Serbska partia Postępowa Socialistyczna Partia Serbii Serbska Partia Radykalna	i.in. ONZ Rada Europy OBWE Inicjatywa Środkowo-Euro-pejska	19 762	50.4%	01.III 2012 r.	

Turcja	783562	86538000	Turcy 70-75% Kurdowie 15-20% Ormianie Grecy Żydzi Abhazowie wiele Adygejczy Bośniacy Gruzini Romowie i inni	Islam sunnicki 98,3% inne religie – przede wszystkim Chrześcijaństwo	Iran Armenia Azerbejdżan Irak Syria Grecja Bułgaria Gruzja	Konstytucja z 7.XI. 1982 r.	republika system prezydencki	Prezydent wybierany na 5 lat w wyborach powszechnych	Parlament jednoizbowy W wielkie Zgromadzenie Narodowe, kadencja 5-letnia		Partia Sprawiedliwości i Rozwoju Republikańska Partia Ludowa Ludowa Partia Ludności i Demokracji Partia Narodowego Działania	ONZ Rada Europy OECD OBWE WTO NATO	31252	79,7%	11.XII. 1999 r.
Ukraina	603700	35.8	Podziały etniczne Ukraińcy 37541.7 Rosjanie 8334.1 Białorusini 275.8 Moldawianie 258.6 Tatarzy Krymscy 248.2 Bułgarzy 204.6 Węgrzy 156.6 Rumuni 151.0 Polacy 144.1 Żydzi 103.6	Prawosławie 76% Pozostali należą do Kościoła Katolickiego obrzędkiem wschodniego i tacin- Krymscy i wspólnot protestanckich	Białoruś Rosja Moldawia Polska Słowacja Węgry Rumunia	Konstytucja uchwalona 28.VI. 1996 r. przez Radę Najwyższą Ukrainy (parlament)	republika półprezydencki system rządów państwo unitarne	Prezydent wybierany na 5-letnią kadencję w wyborach powszechnych	Jednoizbowy parlament – Rada Najwyższa wybierany w wyborach powszechnych na 4 lata	24 obwody. Obwody podzielone są na okręgi, powiaty, miasta i wsie	Stuga narodu Europejska Solidarność Ojczyzna Głos	ONZ Rada Europy Europejski Bank Od-budowy i Rozwoju Między-narodowy Fundusz Walutowy Między-narodowy Bank Odbu-dowy i Rozwoju Partnerstwo dla Pokoju OBWE Inicjatywa Środko-europejska	12944	33%	23. VI. 2022 r.

liczebność w spisie z 2001 r. (w tys. osób)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Białamowicz 2022; Chrostowski 2024.

## Podsumowanie

Proces rozszerzania Unii Europejskiej o państwa Europy Wschodniej i Południowo-Wschodniej stanowi jedno z najważniejszych wyzwań stojących przed wspólnotą w perspektywie najbliższych lat. Analiza sytuacji poszczególnych kandydatów ukazuje wyraźnie zróżnicowane tempo oraz jakość dostosowań politycznych, gospodarczych i instytucjonalnych. O ile część państw – jak Czarnogóra czy Albania – osiągnęły istotny postęp w implementacji *acquis communautaire*, o tyle inne – jak Bośnia i Hercegowina, Gruzja czy Mołdawia – nadal zmagają się z podstawowymi problemami dotyczącymi praworządności, stabilności instytucjonalnej i efektywności administracji.

Wspólnym mianownikiem dla większości analizowanych przypadków pozostaje wysoki poziom deklaratywnego poparcia społecznego dla integracji europejskiej, przy jednoczesnym istnieniu strukturalnych barier utrudniających jej praktyczne urzeczywistnienie. W tym kontekście proces akcesji staje się nie tylko mechanizmem dostosowawczym, ale również narzędziem transformacji wewnętrznej, którego efektywność zależy od politycznej woli reform po stronie państw kandydackich, a także od spójności i determinacji Unii Europejskiej.

Zasadniczym wyzwaniem pozostaje zachowanie równowagi między otwartością Unii na nowych członków a koniecznością zabezpieczenia dotychczasowych efektów procesu integracji. Stąd przyszłość rozszerzenia zależy będzie nie tylko od spełnienia formalnych kryteriów kopenhaskich, ale również od zdolności Unii do przeciwdziałania dezintegracyjnym tendencjom wewnętrznym oraz presjom zewnętrznym, w tym geopolitycznym.

Unia Europejska, jeśli pragnie zachować swoją pozycję jako globalny aktor normatywny i gwarant stabilności regionalnej, musi traktować politykę rozszerzenia jako strategiczny priorytet. W przeciwnym razie ryzykuje nie tylko utratę wpływu w swoim sąsiedztwie, ale również podważenie własnej spójności i wiarygodności.

**Konstanty Adam Wojtaszczyk** – prof. dr hab., w latach 2019–2021 kierownik Katedry Prawa i Instytucji Unii Europejskiej na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Dyrektor Instytutu Europeistyki w latach 2012–2019, wcześniej Kierownik Katedry Europeistyki. W latach 2005–2008 sprawował funkcję Prorektora Uniwersytetu Warszawskiego ds. studenckich. Kierował także Zakładem Instytucji Europejskich w Instytucie Nauk Politycznych WDiNP UW. W latach 1998–2001 roku Dyrektor Instytutu Nauk Politycznych WDiNP UW. Jest autorem licznych publikacji w języku polskim, angielskim i niemieckim. Zainteresowania badawcze: integracja europejska, instytucje i prawo UE, współczesne systemy polityczne.

**Konstanty Adam Wojtaszczyk** – Ph.D., D.Sc., Full Professor, in 2019–2021 was a Head of the Department of Law and Institutions of the European Union at the Faculty of Political Science and International Studies, University of Warsaw. Director of the Institute of European Studies in 2012–2019, previously a Head of the Department of European Studies. In 2005–2008, he was Vice-Rector for Student Affairs at the University of Warsaw. He also headed the Department of European Institutions at the Institute of Political Science, Faculty of Journalism and Political Science, University of Warsaw. In 1998–2001,

he was a Director of the Institute of Political Science, Faculty of Journalism and Political Science, University of Warsaw. He is the author of numerous publications in Polish, English, and German. Research interests: European integration, EU institutions and law, contemporary political systems.

### ➔ Bibliografia:

- BANKIER PL (2015), *Bośnia i Hercegowina na drodze do Unii Europejskiej*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Bosnia-i-Hercegowina-na-drodze-do-Unii-Europejskiej-3293714.html> (20.02.2025).
- BANKIER PL (2024), *Serbia na drodze do Unii Europejskiej. Mają być gotowi do 2027 r.*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Serbia-na-drodze-do-Unii-Europejskiej-Maja-byc-gotowi-do-2027-r-8791216.html> (15.02.2025).
- BANKIER PL (2025), *Ukraina szykuje trzy mapy drogowe w procesie przystąpienia do UE*. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ukraina-szykuje-trzy-mapy-drogowe-w-procesie-przystapienia-do-UE-8890295.html> (20.02.2025).
- BARBURSKA Olga (2023), *Perspektywy przyszłego rozszerzenia Unii Europejskiej: projekt wciąż aktualny czy już zaniechany?*, w: Konstanty Adam Wojtaszczyk, Tadeusz Wallas, Paweł Stawarz, *Przyszłość Unii Europejskiej*, Warszawa.
- BIBLIOTEKA SEJMOWA (2025a), *Konstytucja Republiki Mołdawii*, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/konstytucje-swiata-moldawia/> (20.02.2025).
- BIBLIOTEKA SEJMOWA (2025b), *Konstytucja Bośni i Hercegowiny*. <https://biblioteka.sejm.gov.pl/konstytucje-swiata-bosnia-i-hercegowina/> (20.02.2025).
- BIBLIOTEKA SEJMOWA (2025c), *Konstytucja Gruzji*, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/konstytucje-swiata-gruzja/> (26.02.2025).
- BIBLIOTEKA SEJMOWA (2025d), *Konstytucja Czarnogóry*, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/konstytucje-swiata-czarnogora/> (20.02.2025).
- BIBLIOTEKA SEJMOWA (2025e), *Konstytucja Ukrainy*, <https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2023/02/Ukraina2023.pdf> (21.02.2025).
- BIELAMOWICZ Jakub (2022), *Balkany Zachodnie pod lupą Komisji Europejskiej: Bośnia na drodze do bycia państwem kandydującym*, Instytut Nowej Europy, <https://ine.org.pl/balkany-zachodnie-pod-lupa-komisji-europejskiej-bosnia-na-drodze-do-bycia-panstwem-kandydujacy/> (20.10.2022).
- BOCHENSKA Joanna (2008), *Sytuacja tureckich Kurdów a starania Turcji o członkostwo w Unii Europejskiej*, Portal Spraw Zagranicznych, <https://psz.pl/117-polityka/joanna-bochenska-sytuacja-tureckich-kurdow-a-starania-turcji-o-czlonkostwo-w-unii-europejskiej> (18.12.2008).
- BÜSCHER Klemens (2004), *Das politische System Moldovas*, w: Wolfgang Ismayr (ed.), *Die politischen Systeme Osteuropas*, Opladen.
- CAŁUS Kamil (2025), *Znikający kraj. Mołdawia wobec katastrofy demograficznej*, Ośrodek Studiów Wschodnich, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2025-01-08/znikajacy-kraj-moldawia-wobec-katastrofy-demograficznej> (08.01.2025).
- CHROSTOWSKI Gabriel (2024), *Balkany Zachodnie, czyli tam gdzie dobrobyt jeszcze nie dotarł IRA-PORT OG!*, Obserwator Gospodarczy, <https://obserwatorgospodarczy.pl/2024/01/08/balkany-zachodnie-czyli-tam-gdzie-dobrobyt-jeszcze-nie-dotarl-raport-og/> (08.01.2024).
- CONSTITUTION OF GEORGIA (WWW), <https://constcourt.ge/en/court/legislation/constitution-text> (30.09.2025).

- CZAS NA BIBLIĘ (WWW), *Religia na Ukrainie: jaki wyznają miejscowi mieszkańcy?*, <https://czasnabiblie.pl/religia-na-ukrainie-jaki-wyznaja-miejscowi-mieszkanicy/> (21.02.2025).
- CZEKAŁSKI Tadeusz (2003), *Albania*, Warszawa.
- DOMACHOWSKA Agata (2020), *Albania: konieczna kontynuacja reform na drodze do członkostwa w Unii Europejskiej*, „Komentarze IES”, nr 266 (169/2020), Instytut Europy Środkowej, <https://ies.lublin.pl/komentarze/albania-konieczna-kontynuacja-reform-na-drozdze-do-czlonkostwa-w-unii-europejskiej/> (12.10.2020).
- DYMARSKI Mirosław (2017), *Stosunki etniczne w Czarnogórze- aspekt historyczny i współczesny, Studia Środkowoeuropejskie i bałkanistyczne*, Kraków.
- ENCYKLOPEDIA PWN (2025a), *Czarnogóra. Gospodarka*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Czarnogora-Gospodarka;4575819.html> (20.02.2025).
- ENCYKLOPEDIA PWN (2025b), *Serbia. Gospodarka*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Serbia-Gospodarka;4575833.html> (15.02.2025).
- ENCYKLOPEDIA PWN (2025c), *Serbia*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Serbia;3974069.html> (15.02.2025).
- ENCYKLOPEDIA PWN (2025d), *Moldawia. Ustrój polityczny*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Moldawia-Ustroj-polityczny;4574811.html> (dostęp: 20.02.2025).
- GAWRON Karolina (2013), *Współpraca państw Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989-2009*, Toruń.
- HORODYSKA Dorota, BOSIACKI Adam (1997), *Konstytucja Albanii*, Warszawa.
- HORODYSKA Dorota, LLOHA Edlira (tłum.) (2001), *Konstytucja Albanii z 1998 roku*, Warszawa.
- INFORMATOR EKONOMICZNY. SERWIS RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ (2020), *Serbia*, <https://www.gov.pl/web/serbia/informator-ekonomiczny> (31.12.2020).
- INFORMATOR EKONOMICZNY. SERWIS RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ (2024a), *Macedonia Północna*, <https://www.gov.pl/web/macedoniapolnocna/informator-ekonomiczny> (31.12.2024).
- INFORMATOR EKONOMICZNY. SERWIS RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ (2024b), *Albania*, <https://www.gov.pl/web/albania/informator-ekonomiczny> (20.11.2024).
- INSTITUTE OF STATISTICS (2024a), *Foreigners in Albania, 2023*, <https://www.instat.gov.al/en/themes/demography-and-social-indicators/migration-and-migrant-integration/publications/2024/foreigners-in-albania-year-2023/> (23.08.2024).
- INSTITUTE OF STATISTICS (2024b), *Income and Living Conditions in Albania, 2023*, <https://www.instat.gov.al/en/themes/social-condition/income-and-living-conditions-in-albania/publication/2024/income-and-living-conditions-in-albania-2023/> (13.12.2024).
- INSTITUTE OF STATISTICS (2025a), *Population of Albania on 1st January 2025*, <https://www.instat.gov.al/en/themes/demography-and-social-indicators/population/publication/2025/population-of-albania-on-1st-january-2025/> (12.07.2025).
- INSTITUTE OF STATISTICS (2025b), *Quarterly Labour Force Survey, First quarter 2025*, <https://www.instat.gov.al/en/themes/labour-market-and-education/employment-and-unemployment-from-lfs/#tab1> (26.06.2025).
- JAROSZ Piotr, DZIUBEK Karolina (WWW), *Encyklopedia Zarządzania*, hasło: *kryteria kopenhaskie*, [https://mfiles.pl/pl/index.php/Kryteria\\_kopenhaskie](https://mfiles.pl/pl/index.php/Kryteria_kopenhaskie) (11.07.2025).
- KARADZOSKI Mladen, ADAMCZYK Artur (2015), *Najważniejsze problemy Macedonii w procesie integracji z Unią Europejską*, „Studia europejskie”, no. 2.

- KAUKAZ.PL (2025), *GRUZJA – Informacje ogólne: Podział administracyjny*, [http://www.kaukaz.pl/gruzja/informacje\\_ogolne/podzial\\_administracyjny.php](http://www.kaukaz.pl/gruzja/informacje_ogolne/podzial_administracyjny.php) (26.02.2025).
- KOBESZKO Łukasz (2008), *Kompromis Belgradu i Brukseli w sprawie misji EULEX*, <https://psz.pl/91-europa/kompromis-belgradu-i-brukseli-w-sprawie-misji-eulex> (07.11.2008).
- KORSAK Witold (2008), *Turcja Przewodnik ilustrowany*, Bielsko-Biała.
- KRISAFI Ksenofon, RIZO Kejsi (2020), *Tolleranza religiosa in Albania nelle condizioni della pandemia globale*, „Studia Paradyskie”, t. 30.
- KRYSIENIEL Krzysztof (2025), *Foreign judges in the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina. Legal and political aspects*, „Przeгляд Europejski – European Studies Quarterly”, nr 1/2025. DOI: 10.31338/1641-2478pe.125.4
- KWAPISZ Bartłomiej (2025), *Może być kolejnym krajem w UE. „Rzadki przykład konsensusu”*, <https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-moze-byc-kolejnym-krajem-w-ue-rzadki-przyklad-konsensusu.nld.7902422> (30.01.2025).
- MADEJSKI Filip (2024), *Ten kraj jest na dobrej drodze do Unii. „Kiedyś byliśmy Koreą Północną Europy”*, Business Insider Polska, <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/unia-europejska-otworzyla-rozdzialy-negocjacyjne-z-albania/vgjowmd> (15.10.2024).
- MICHALSKI Adam (2024), *Turcja–Unia Europejska: w labiryncie sporów*, Ośrodek Studiów Wschodnich, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-04-03/turcja-unia-europejska-w-labiryncie-sporow> (03.04.2024).
- NIEZALEŻNA (2022), *Albania na drodze do UE. Rau: OBWE będzie wspierać Tiranę*, <https://niezalezna.pl/swiat/unia-europejska/albania-na-drozdze-do-ue-rau-obwe-bedzie-wspierac-tirane/446506> (15.06.2022).
- PAŃSTWA (WWW), *Ukraina*, <https://www.panstwa.com/ukraina.html> (17.02.2025).
- PŁONKA Beata (2003), *Polityka Unii Europejskiej wobec Europy Środkowej*, Kraków.
- POPULATIONOF.NET (WWW), *Serbia*, <https://www.populationof.net/pl/serbia/> (20.02.2025).
- PARLAMENT EUROPEJSKI (2021), *Bośnia i Hercegowina: trudna droga do członkostwa w UE*, Biuro Analiz Parlamentu Europejskiego, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/690659/EPRS\\_ATA\(2021\)690659\\_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/690659/EPRS_ATA(2021)690659_PL.pdf) (30.06.2021).
- PRESIDENCY CONCLUSIONS (1993), *European Council in Copenhagen, 21-22 June 1993, Conclusions of the Presidency*, DOC/93/3, [https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/doc\\_93\\_3](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/doc_93_3) (30.06.1993).
- PRESIDENCY CONCLUSIONS (1995), *Madrid European Council, 15 and 16 December 1995, Presidency Conclusions*, [https://www.europarl.europa.eu/summits/mad1\\_en.htm](https://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm) (31.12.1995).
- PRESIDENCY CONCLUSIONS (2006), *Presidency Conclusions – Brussels, 14/15 December 2006*, 16879/1/06 REV 1 CONCL 3, [https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\\_data/docs/pressdata/en/ec/g2202.pdf](https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/g2202.pdf) (12.02.2007).
- RADA EUROPEJSKA (2025), *Ukraina*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/ukraine/> (20.02.2025).
- REFWORLD GLOBAL LAW&POLICY DATABASE (1982), *Constitution of the Republic of Turkey*, 7 November 1982, <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1982/en/17317> (28.02.2025).
- RUMPF Christian, STEINBACH Udo (2004), *Das politische System der Türkei*, w: Wolfgang Ismayr (ed.), *Die politischen Systeme Osteuropas*, Opladen.
- SCHMIDT-NEKE Michael (2002), *Das politische System Albaniens*, Opladen.

- SCHWARTZ Robert (2022), *Moldawia. Krok za krokiem do Unii Europejskiej*, „Deutsche Welle”, <https://www.dw.com/pl/mo%C5%82dawia-krok-za-krokiem-do-unii-europejskiej/a-62224110> (23.06.2022).
- SKRZESZEWSKA Monika (2016), *Droga Serbii do Chin*, „Studia Europejskie-Studies in European Affairs”, no. 1/2016.
- STORE NORSE LEKSIKON (2024a), *Nord-Makedonias geografii*, [https://snl.no/Nord-Makedonias\\_geografi](https://snl.no/Nord-Makedonias_geografi) (27.11.2024).
- STORE NORSE LEKSIKON (2024b), *Nord-Makedonias politiske system*, [https://snl.no/Nord-Makedonias\\_politiske\\_system](https://snl.no/Nord-Makedonias_politiske_system) (23.07.2024).
- SZPALA Marta (2016), *Serbia: kandydat do UE*, „Infos” Biuro Analiz Sejmowych, nr 4(208), <https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/8DA6FFCACF30FC1CC1257F640045810C?OpenDocument> (25.02.2016).
- SZUMER-BRYSZ Marcelina (2019), *Nowi Turcy*, „Tygodnik Powszechny”, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/nowi-turcy-159502> (08.07.2019).
- SZYMAŃSKI Adam (2023), *Perspektywy rozszerzenia Unii Europejskiej*, w: Konstanty Adam Wojtaszczyk, Tadeusz Wallas, Paweł Stawarz (red.), *Przyszłość Unii Europejskiej*, Warszawa.
- TRADE.GOV (2024), *Moldawia: struktura gospodarcza, wyzwania i możliwości inwestycyjne*, <https://www.trade.gov.pl/wiedza/gospodarka-moldawii-struktura-wyzwania-i-mozliwosci-inwestycyjne/> (08.07.2024).
- TRADING ECONOMICS (2025a), *PKB Albanii*, <https://pl.tradingeconomics.com/albania/gdp> (14.02.2025).
- TRADING ECONOMICS (2025b), *Wskaźnik inflacji bazowej w Gruzji*, <https://pl.tradingeconomics.com/georgia/core-inflation-rate> (26.02.2025).
- TUE, Traktat o Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 202 z 07.06.2016.
- UNIVERSALIS (2025), *MACÉDOINE DU NORD, anc. MACÉDOINE*, <https://www.universalis.fr/encyclopedie/macedoine-du-nord-macedoine/>, (16.07.2025).
- WIKIPEDIA. WOLNA ENCYKLOPEDIA (2025a), *Geografia Moldawii*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Geografia\\_Mo%C5%82dawii](https://pl.wikipedia.org/wiki/Geografia_Mo%C5%82dawii) (15.02.2025).
- WIKIPEDIA. WOLNA ENCYKLOPEDIA (2025b), *Geografia Bośni i Hercegowiny*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Geografia\\_Bo%C5%9Bni\\_i\\_Hercegowiny](https://pl.wikipedia.org/wiki/Geografia_Bo%C5%9Bni_i_Hercegowiny) (dostęp 20.02.2025).
- WIKIPEDIA. WOLNA ENCYKLOPEDIA (2025c), *Religia w Moldawii*, [https://pl.wikipedia.org/wiki/Religia\\_w\\_Mo%C5%82dawii](https://pl.wikipedia.org/wiki/Religia_w_Mo%C5%82dawii) (15.02.2025).
- WIKIWAND (2025a), *Czarnogóra*, <https://www.wikiwand.com/pl/articles/Czarnog%C3%B3ra> (20.02.2025).
- WIKIWAND (2025b), *Ustrój polityczny Ukrainy*, [https://www.wikiwand.com/pl/articles/Ustr%C3%B3j\\_polityczny\\_Ukrainy](https://www.wikiwand.com/pl/articles/Ustr%C3%B3j_polityczny_Ukrainy) (20.02.2025).
- WILLEMSSEN Heinz (2004), *Das politische Makedoniens*, w: Wolfgang Ismayr (ed.), *Die politischen Systeme Osteuropas*, Opladen.
- WOJNICKI Jacek (2023), *Samorząd lokalny w Czarnogórze – ewolucja i stan obecny*, „Opinie i komentarze FRDL. Samorząd terytorialny na świecie”, Opinia nr 1/2023, Styczeń 2023, Warszawa, [https://frdl.org.pl/static/upload/store/frdl/SAMORZAD\\_NA\\_SWIECIE/SAMORZAD\\_LOKALNY\\_W\\_CZARNOGORZE.pdf](https://frdl.org.pl/static/upload/store/frdl/SAMORZAD_NA_SWIECIE/SAMORZAD_LOKALNY_W_CZARNOGORZE.pdf) (31.01.2023).